MOZAIK2011 – *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében©*

Kutatási jelentés

Szerkesztette: Szabó Andrea, Bauer Béla, Pillók Péter

MOZAIK2011©

FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA: KÁRPÁTALJA – UKRAJNA

A mai Kárpátalja rövid története

A mai Kárpátalja egy a 46 millió lakossal rendelkező Ukrajna 13 közigazgatási egysége közül. A terület négy Európai Uniós tagállammal (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia) szomszédos, egyfajta nyugati kapuja a szláv országnak. A régió nemzetiségi, nyelvi és vallási szempontból is sokszínűnek mondható. Kárpátalján az ukrán/ruszin, magyar, román, orosz, szlovák, cigány, német nyelv beszélői egyaránt megtalálhatóak. A lakosság a pravoszláv, a római és a görög katolikus, a református, valamint az izraelita felekezet tagjaként gyakorolja vallását.

A vidék 20. századi történelme rendkívül eseménydús,[47] az itt élő lakosok anélkül, hogy kitették volna a lábukat szülőhelyükről, több állam polgárai is voltak.

1867 és 1918 között az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság részét képezte a több vármegyére tagolt északkeleti vidék. Sajátosságát etnikai, nyelvi és vallási szempontból a ruszin többsége adta (Csernicskó 2013. 61-110).

A vidéket 1919-ben Csehszlovákiához csatolták, amit sem etnikai, sem történelmi, sem kulturális, sem nyelvi, sem néprajzi, sem pedig természetföldrajzi érvek nem magyaráznak. Az új szláv állam stratégiai okokból kapta meg a területet. Ez a régió biztosította a szövetséges Csehszlovákia és Románia közötti közvetlen összeköttetést, s egyben elválasztotta egymástól a szövetségi kapcsolatban álló Lengyelországot és Magyarországot (Csernicskó 2013. 111-156, Fedinec – Vehes 2010. 19-155).

1939 és 1944 között a terület Kárpátaljai Kormányzóság néven újra a Magyar Királysághoz tartozott.

A második világháború után, 1946-ban a Szovjetunió stratégiai okokból foglalta el a területet, hiszen ezzel a kommunista birodalom a Kárpátok határolta természetföldrajzi régión belülre került. A terület elfoglalását a Kárpátok két oldalán élő szláv la-

[47] Lásd a régió történetének részletes ismertetését az alábbi szerzők munkáiban: Vehes – Fedinec 2010; Vehes et al. 2011, Bárdi et al. 2011.

kosság etnikai, nyelvi és kulturális összetartozásával indokolták. A galíciai és kárpátaljai ukránok összetartozása ugyanakkor nem magyarázza a terület déli, síkvidéki magyarok lakta megyéjének a Szovjetunióhoz csatolását (Csernicskó 2013. 193-234).

Ukrajna a Szovjetunió széthullása után az egykori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság határain belül vált függetlenné 1991-ben. A fiatal ukrán állam örökségként jutott hozzá Kárpátaljához.

A régiót az elmúlt csaknem 150 évben különböző államok uralták, sorsáról, az itt élő nemzetiségek, nyelvek, kultúrák és felekezetek létéről vagy nem létéről, fejlődéséről vagy elnyomásáról jellemzően nem a helyiek döntöttek. Az állami regionális politika fő célja minden korszakban az etnikai feszültségek elkerülése, a nyugalom fenntartása volt a régió lakosságának körében, anélkül, hogy a hatalom valódi gyakorlásába bevonták volna vagy bevonnák a helyieket. Az elmúlt évek során a régió tulajdonképpen egyetlen felsorolt állam kötelébe sem illeszkedett tökéletesen, mindvégig megmaradt periferikus volta (Csernicskó 2013. 431-466, Csernicskó – Ferenc 2011).

Sajnos a jelenlegi vezetés sem kezeli a Kárpátalján élő nemzetiségeket partnerként, az általuk képviselt kultúrát többletként, a beszélt nyelveket értékként. Sőt, épp ellenkezőleg, egyes politikai erők (jelenleg épp ellenzékben) nyelvi homogenizációra, a kisebbségek asszimilálására törekszenek. Amíg Európának ezen a tájékán a párbeszéd helyett a történelmi sérelmek felemlegetését és az egyetlen államnyelv kizárólagos dominanciáját, a nemzetállami eszméjét, a szubtraktív kétnyelvűséget és a kisebbségek nyelvi asszimilációját tekintik természetesnek, az olyan etnikai, nyelvi, kulturális és felekezeti szempontból egyaránt sokszínű régiók, mint amilyen Kárpátalja, nem értékként, hanem az állambiztonságot fenyegető veszélyként jelennek meg a politikai közbeszédben (Csernicskó−Ferenc 2011).

Kárpátalja régió: kutatási helyszínek

A MOZAIK2011 kutatás fókuszcsoportos interjúi 2011. május 24–25. között készültek Kárpátalján, négy helyszínen, ezek: Ungvár, Munkács, Técső és Beregszász voltak. A négy helyszín elsősorban a magyarság számaránya szempontjából különböztethető meg (ld. a 4. táblázatot!). Ungvár és Munkács városok területén a magyarság aránya 10% alatti, és bár a kutatópontok az összefüggő magyar nyelvterület határához

közel helyezkednek el, a magyar anyanyelvű lakók száma szempontjából városi szórványnak tekinthető (20% alatti arány) mindkét település.[48] Ha megvizsgáljuk a két település környezetét (azaz a járást), láthatjuk, hogy a városi magyarok számát megerősítik a járásban lakó magyarok, akik munka, továbbtanulás céljául gyakran a járás központját választják. A legutóbbi népszámlálási adatok szerint például a Munkácsi járás lakossága 101.443 fő, ebből a magyar nemzetiségűek száma 12.871 (nagyrészük a város melletti falvakban él).

4. táblázat:
Magyarok aránya a kárpátaljai kutatópontokon

Település	Összlakosság	Közülük magyar	Magyarok aránya %
Ungvár	**117 317**	**7972**	**6,8**
Munkács	**82 346**	**6975**	**8,47**
Técső	**9 786**	**2306**	**23,56**
Beregszász	**26 735**	**12 779**	**47,8**

Técső már a magyar nyelvterülettől távol, a Felső-Tisza-vidéken található, a magyarok aránya 24%, így Beregszásszal együtt ez a két város reprezentálja a tömbben élő magyarság típusát. Técső városa ugyan a magyarok arányát tekintve nem tekinthető szórvány városnak, ám a járásban két településen található csak magyar oktatási intézmény. Técsőn például nincs magyar óvoda, azonban van két magyar közoktatási intézmény is.[49]

A négy kutatási helyszínen készült interjúk legépelt változatát Atlas ti. 5.0 szövegelemző program segítségével dolgoztuk fel, a tartalmi elemzés szempontjai szerint. Tanulmányunkban előbb csoportonként mutatjuk be a leginkább megjelenő témákat, majd egy összehasonlító elemzés során azt vesszük sorra, hogy csoportjaink diskurzusai miben különböztek és miben tértek el egymástól.

[48] Bár korábban Kárpátalján szórványnak általában a nyelvterület peremén húzódó Felső-Tisza-vidéket (Huszt, Királyháza, Rahó, Körösmező, Gyertyánliget) tekintették, ma már egyre elfogadottabbá válik, hogy a még a tömbben lévő, de a közigazgatási egység lakosságarányát tekintve már szórványnak számító városokat (mint Ungvár, Munkács) is ide soroljuk. Ilyen esetekben a nyelvterület közelsége a szórványhelyzetnél kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosít a nyelvmegtartáshoz (Molnár–Molnár 2005. 31).

[49] Ezek közül az egyik, a Técsői Református Líceum, nagyrészt nem helyi fiatalok továbbtanulásának biztosít helyszínt.

Az ungvári csoport

Az ungvári csoportot nyolc 20-25 év közötti fiatal alkotta: három fiú, öt lány. A beszélgetés résztvevői egy kivétellel Ungváron születtek, itt élnek. A csoport tagja volt egy técsői származású fiatal, aki egyetemistaként immár öt éve a megyeszékhelyen él. A fiatalok közül még senki sem alapított saját családot. Felmenőiket tekintve, hárman születtek ukrán−magyar vegyes házasságban, a többiek szülei magyarok. Négyen jelenleg is tanulnak, egyetemisták. Három résztvevő nemrégiben fejezte be tanulmányait az Ungvári Nemzeti Egyetem villamosmérnöki és magyar szakán, illetve egyikük titkárnői képesítést szerzett. Ez a három fő jelenleg pályakezdő munkakereső. A csoport egy tagja családi vállalkozást üzemeltet. Adatközlőink legmagasabb iskolai végzettsége két esetben befejezett felsőfokú végzettség, négy további hallgató is közel áll a diplomaszerzéshez, közülük három humán szakot, három pedig reál szakirányt képvisel. Egy résztvevő szakképzéssel rendelkezik, egy másik legmagasabb iskolai végzettsége pedig az érettségi.

Az csoportinterjú elemzése során 102 kódot sikerült beazonosítani, amelyek az alábbi nagyobb csoportokba rendeztünk: (1) magyarnak lenni Kárpátalján; (2) nyelvtudás; (3) a haza és a kettős állampolgárság kérdése; (4) munka, migráció, jövőkép.

Bár az interjúk készítője számos egyéb témát is felvetett, mégis ezek a témakörök váltották ki a legtöbb reakciót. Mindez azt mutatja, hogy az ungvári fiatalok számára ezek a legégetőbb problémák. A felsoroltak közül a tanulmányok, a munkakeresés és ezzel együtt a migráció problémája valahol az egész fiatalságra jellemző problémacsoport, míg a nyelvtudás, az anyaországgal való viszony és a magyarság megélésének kihívásai a szülőföldön kifejezettem kisebbségi vonatkozású témák.

A továbbiakban a kódok csoportosítása alapján megszületett négy kódcsalád mentén kívánjuk elemezni az ungvári fiatalokkal készített beszélgetést.

Magyarnak lenni Kárpátalján

Korábbi kutatások azt mutatták, hogy a kárpátaljai magyarok lokális (kárpátaljai) identitása nagyon erős (Szabó et al. 2001. 42–43). Egyszerűen szólva a kárpátaljai magyarok nem csak magyarnak, de kárpátaljai magyarnak tartják magukat, megkü-

lönböztetve saját csoportjukat az anyaországi és más határon túli magyaroktól, illetve a magyaroktól általában.

A „Magyarnak lenni Kárpátalján” kódcsoport egyrészt tartalmazza a fiatalok véleményét azzal kapcsolatban, hogy milyen magyarnak lenni általában, másrészt azt is, hogy mindez Kárpátalján mivel jár. Kutatásunkban egyrészt egy asszociációs módszerrel kérdeztük meg a csoportbeszélgetés résztvevőit, hogy mi jut eszükbe arról a szóról, hogy „magyar” (ld. 1. ábra), másrészt számos, a magyarság megélésére vonatkozó kérdést is tartalmazott az interjú kérdéssora.

1. ábra:
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében

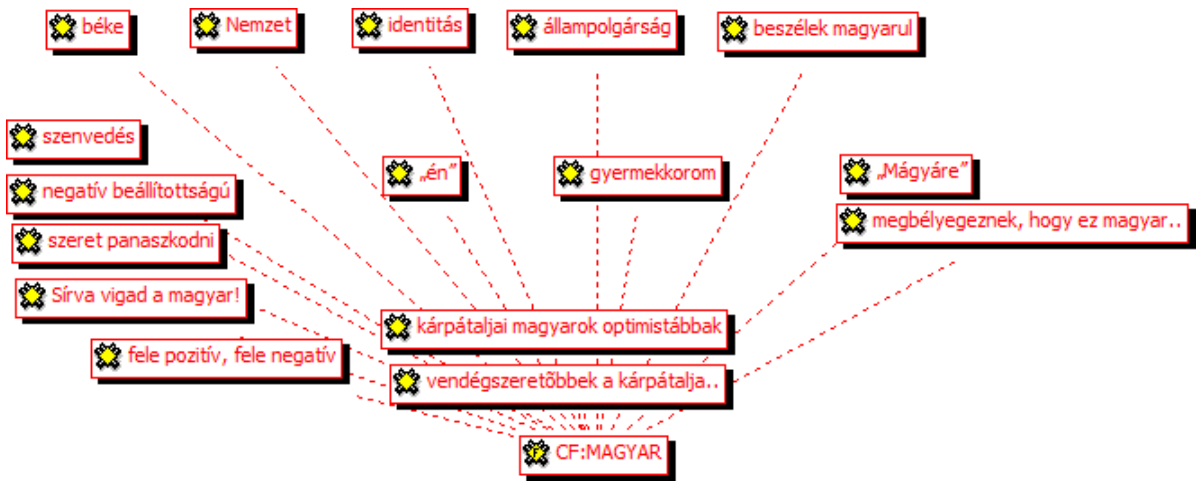

Az 1. ábrán látható asszociációk jól megragadják a későbbiekben kibontakozó véleményeket is. Látható, hogy egyrészt általános fogalmakat soroltak fel a résztvevők, mint nemzet, identitás, nyelvtudás, illetve 2011-ben igencsak aktuálisan az állampolgárság fogalmát kapcsolták a magyar hívó szóhoz. Ezenkívül megjelent a magyar nemzetnek egyfajta jellemzése, miszerint a magyarok pesszimisták, szeretnek szenvedni, panaszkodni, de érdekes módon megjelent a saját közösség, a kárpátaljai magyar közösség megkülönböztető jellemzése is az asszociációk szintjén. A kárpátaljai magyarokat a magyarországi magyarokhoz képest optimistábbnak, vendégszeretőbbnek tartják. Ezenkívül hangsúlyosan jelent meg az interjúban, hogy a kárpátaljai magyarok erős küzdőszellemet éreznek magukban, bizonyítási vágy van bennük. Példaként említették, hogy amikor magyar diákként gyengébb ukrán nyelvtudással bekerülnek az egyetemre, akkor is képesek felzárkózni, sőt a képzés végére a legjobbak között mindig van magyar. A magyar küzdőszellem abban is megmutatkozik,

amikor a magyar vagy az ukrán identitás közötti választást az egyik adatközlő így jellemzi:

> *„Személyes felfogás. Az, hogy hogy állunk hozzá, hogy akkor most inkább a könnyebb utat választjuk, hogy hát igen, akkor most bevágódjunk a többieknél, meg könnyebben elérjük a céljainkat, akkor inkább leszek ukrán, mert most mért ne. Ha pedig azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor egy sokkal nehezebb utat kell végigjárnom."*

Érdekes eredménye az asszociációs vizsgálatnak, hogy a magyar szó a személyes „én"-t is előhozta, méghozzá úgy, hogy a többségiek általi megbélyegzésre asszociál az adatközlő a magyar szó hallatán. Ez azért lehetséges, mert a magyar szó hangzás utáni gúnyos változatát, *a „mágyáre"* szóalakot használják az ukránok, amikor a magyarokról beszélnek, s nem ennek ukrán fordítását (*yɜopuі [uhorci]).*

Megjelenik a gyermekkor, a neveltetés is az asszociációk között, aminek nagy szerepet tulajdonítanak a résztvevők. Egyrészt ez azt is sejteti, hogy a családból kilépve, a felnőtt életben, a nyelvhasználati színterek szűkülése mellett, egyre kevesebb tér jut a magyar nyelvnek.

Az interjú során megkérdeztük az adatközlőket, hogy mi volt az első olyan élményük, amikor magyarnak érezték magukat. A csapat ebben a tekintetben két nagyobb részre osztható, hiszen azok, akik színmagyar családban születtek, természetes módon (jelöletlenül) váltak magyar identitásúvá:

> *„Választani? Én soha nem gondolkoztam, hogy választok, én tudtam, hogy magyar vagyok, és kész! Egyértelmű volt valahogy. Szóval, amibe beleszülettem és kész."*

Ugyanakkor egy vegyes házasságból származó fiatal a következőképpen fogalmazott azzal kapcsolatban, hogy ő mikor érezte először, hogy magyar:

> *„Nekem volt mondjuk egy ilyen pillanatom, hogy, azt hiszem ötödik osztályban, az egyik tanár a suliban megmondta, hogy most el kell döntenetek, hogy ti milyen nemzethez tartoztok. Mondjuk nekem édesapám ukrán. Szóval én vele oroszul beszélek és ez nekem… Na, szóval jól beszélem mind a két nyelvet, és ez egy kicsit furcsa volt, hogy most nekem választani kell a két szülőm nemzetisége között. De hát én gondolkoztam egy kicsit és választottam a magyart."*

A legtöbb adatközlő a magyarságélménnyel kapcsolatban inkább arról tudott beszámolni, hogy mikor érte őt negatív diszkrimináció, megbélyegzés a magyarsága miatt. Több olyan esetről is beszámoltak a csoportrésztvevők, ami iskolai, egyetemi éveik alatt esett meg velük, többször tanáraik vagy az iskolaigazgató különböztette meg őket magyarságuk miatt:

> *„Mert én magyarnak tartom magam és valahogy így Kárpátalján, és ugyebár Ukrajnában ez egy külön fogalom így, hogy akkor most valakit megbélyegeznek, hogy ez magyar. És nagyon sokszor volt így az egyetemen is, hogy például a csoportunkkal – magyar csoport volt – és akkor sokszor mondták, hogy ők a magyarok."*

Így egy másik adatközlő ugyanerről:

> *„Sajnos megesett, ukrán iskolába jártam és ott »Az a magyar! Mágyáre!« (egyetértenek).*
>
> *MIT JELENT EZ? MIT ÉRTENEK EZ ALATT?*
>
> *Hát, ez ilyen gúnyosan, hogy te magyar vagy."*

Egy adatközlő munkakeresés közben, szintén a formális oktatás egy intézményében az alábbival szembesült:

> *„Nem rég voltam egy óvodában, ahol az igazgatónő megkérdezte, hogy mit végeztem, és mondtam, hogy nyelv, hogy filológus voltam. Azt mondja: ukrán? Mondom nem, magyar nyelv és irodalom. Akkor biztos magyar iskolát végeztél! Mondom, igen! Hát, a magyarok csak úgy szívják a vérünket! (nevetés), meg a pénzünket. Mondom: tudja mit? Igen, én itt ingyenesen tanultam az egyetemen, mondom, nem fizettem. És az önök, a drága ukrán adófizetők pénzén éltem öt évig (nevetés)."*

A beszélgetésből kiderül, hogy bár a magyarok megkülönböztetése nem tekinthető általánosnak, a megbélyegzés esetenként létezik, hátterében pedig elsősorban a nyelv áll, többféle értelemben is. Egyrészt ezek az atrocitások akkor érik a magyarokat, amikor magyarul beszélnek. Ilyenkor hangzanak el a már közhelyesnek számító mondatok, mint például az alábbiak is:

> *„Ukrajnában vagyunk, és akkor miért beszélünk magyarul? És mit keresünk mi itt egyáltalán? Mért nem megyünk Magyarországra?"*

Másrészről az egyik adatközlő arra is rávilágított, hogy neki azért nincsenek ilyen problémái, mert ő jól beszéli a többségi nyelvet, így mindenkivel tud az anyanyelvén kommunikálni. Ugyanez a résztvevő jegyezte meg az alábbiakat:

> *„Volt olyan ismerősöm, hogy azt mondta, hogy azért nem szereti a magyarokat, mert nem akarnak semmiképpen megtanulni ukránul. És őt ez zavarja, hogy mért nem. Itt élünk Ukrajnában és eszébe sincsen, hogy megtanuljon ukránul. És szerinte neki meg kell. És ő azért nem szereti a magyarokat. Mondjuk velem nem volt gondja, mert én elbeszélgettem vele ukránul meg oroszul is. Azt mondja, semmi gond, de tanuljanak meg legalább valamit!"*

Egyik adatközlő arról számolt be, hogy testvére ukrán tannyelvű egyetemre jár, ahol eltitkolta magyar nyelvtudását, és már otthon a családban is ukránnak vallja magát.

Mindezt akár az előbb felsorolt negatív szemlélet következményeként is értelmezhetjük:

> *„Nálam most a tesómmal van ilyen, hogy külön egyetemen tanulunk, ő egy teljesen ukrán egyetemre került … senki nem tud, vagyis egy csoporttárs sincs, aki tud magyarul. És hát őróla se tudták, hogy magyar. És akkor egyszer felhívom telefonon és elkezd velem beszélni magyarul, és »te tudsz magyarul?«. És akkor mondta, hogy igen. Hát, mi nem tudtuk, hogy tudsz, mert csak oroszul meg ukránul beszélt. És ő viszont azt állítja magáról, hogy nem magyar, hanem ő ukrán. Én meg azt mondom, hogy én márpedig magyar vagyok, ő meg azt mondja, de ő ukrán. Mert neki a legtöbb társaság, a legnagyobb baráti társaság azok csak ukránok meg oroszok."*

Úgy tűnik, a kisebbség többnyelvűsége (vagy ukrán egynyelvűsége) elvárásként fogalmazódik meg a békés egymás mellett élés érdekében, ugyanakkor a többség nem hajlandó a többnyelvűség értékként való felfogására, arra, hogy esetleg ők is megtanulják a kisebbség nyelvét. Adatközlőink szerint szüleik korában ez a hozzáállás még nem volt jellemző:

> *„Még az én gyerekkoromból emlékszem, hogy nem az volt, hogy »mágyáre«, hanem hogy tanítsd meg, amit te tudsz! És nem káromkodásról volt szó! Taníts meg nekem néhány magyar szót!"*

Adatközlőink anyanyelvük, a magyar nyelv ismeretének előnyeit is többször kiemelték. Elmondták, hogy vannak olyan állások, ahol olyan embert keresnek, aki az ukrán mellett magyar nyelven is beszél, ezért az önéletrajzukba érdemesnek tartják beírni, hogy ismerik a magyar nyelvet is. Egyértelműen többletet látnak nyelvtudásukban:

> *„Az az elfogadott Európában, hogy kell tudni egy idegen nyelvet, mondjuk az angolt, és egy olyan országnak a nyelvét, ami környező, ami szomszédos azzal az országgal … Hát, ebből a szempontból mi már nyertünk! Igen, csak még nem érezzük! Nem érezzük valahogy! Nagyon messze vagyunk még Európától!"*

Nyelvtudás

Az interjúkban szó esett a résztvevők nyelvtudásáról is. A diákok közül többen nyelvszakosak, a magyar és az angol nyelvet fő tantárgyként tanuló hallgatók. A magyar nyelvtudásban rejlő többlet, ami már korábban is felmerült, itt is megfogalmazódik, ugyanakkor azt is látni kell, hogy az adatközlők szerint a magyar nyelv csak akkor jelent előnyt számukra, ha az államnyelvet is ismerik mellette:

> *„Attól még, hogy itt Kárpátalján rossz élni, mert tényleg, hogy így elég rosszak a körülmények és nincs munkalehetőség, de tovább, mondjuk a fővárosba, ott*

sokkal jobb lehetőségek vannak, mondjuk egy fiatal embernek. És ott szintén úgy van, hogy annak, aki tud ukránul és magyarul is, akkor nagyon jó munkahelyeken lehet elhelyezkedni."

Az államnyelvtudás szintjének hátteréhez egyrészt érdemes figyelembe vennünk a diákok lakóhelyét, családi hátterét, az elvégzett iskolák tannyelvét és az ottani nyelvoktatás hatékonyságát.

Lakhely tekintetében mindannyian kapcsolatban vannak az államnyelvvel, hiszen olyan településeken élnek, ahol a magyarok száma alacsony, gyakori lehetőség nyílik a többségi nyelv beszélőivel való kommunikációra, ami támogató környezetet biztosít a nyelvelsajátításhoz.

A csoport családi hátterét megvizsgálva már korábban is említettük, hogy három vegyes házasságból jövő fiatal vett részt a beszélgetésben. Esetükben az államnyelvi ismeretek, illetve az orosz nyelv ismerete kielégítő. A színmagyar családokból jövő adatközlők családi szocializációjában az államnyelv nem jelent meg. Ezek a gyerekek az iskolában találkoztak először az ukrán nyelvvel, amiről így nyilatkoznak:

„Az ukránt, azt emlékszem, harmadik osztályos koromban már a – hogy hívják azokat? – igeidőket, vagy miket tanultunk már. Na, az igeidőket tanultuk már, amikből van, nem tudom én, hányféleszer hány. És akkor harmadikos koromban fel se fogtam, hogy mi az. Csak írjuk azokat a betűket meg mellé a szavakat. Mi az? Minek az? Meg ilyesmi!"

„Hát, én például befejeztem, leérettségiztem, angolul jobban tudtam, mint ukránul."

„Én is az iskola alatt nem tudtam az ukránt."

„Az ukrán oktatáspolitikának van egy gyenge pontja. Hogy a magyar, vagyis az ukrán nyelvet a magyar iskolákban anyanyelvi szinten kezdik el tanítani, igen, mintha mindenki tudna. Igen! És ott rontják el, hogy például az olyan térségekben, ahol magyarok laknak, nem tudnak egyáltalán ukránul és idegen nyelvként kéne, hogy oktassák."

„[Ukránul] beszélni nem tanultunk meg. Angolból viszont beszéltünk inkább, mint a grammatikát vettük és sokkal jobban tudtam beszélni. Most már azért kicsit már megfordult a helyzetem, mert három éve egyetemen vagyok és már valami ragadt rám. De ez tényleg nagy hibája az ukrán oktatási rendszernek."

Általánosnak tekinthető, hogy a megfelelő módszertani alapok hiányában az államnyelv oktatása nem hatékony a kárpátaljai magyar iskolákban, annak ellenére, hogy olyan településről beszélünk, ahol az ukrán élő környezeti nyelv.

Ahogy az utolsó idézett szöveg is utalt rá, a középiskolai hiányosságokat az ukrán nyelvű felsőoktatásban sikerült valamennyire kiküszöbölni:

> *„Én például ahogy idekerültem Ungvárra, először olyan nehéz volt, hogy azt se tudtam, hogy hova legyek! Kint az emberek között és bent az egyetem és a tanárokkal és a diákokkal, hát… de most nem!”*

> *„Nálam úgy volt, hogy elsőben két hétig úgy körülbelül hallgattam, egyszerűen néztem, asszimilálódtam, utána meg már belejöttem, na, mondom, jól van, itten most már elkezdek én is beszélni valamit.”*

> *„Mondjuk a mi csoportunk az egyetemen elég érdekes volt. Mert így a csoportban ketten tudtunk ukránul. Megtettek csoportvezetőnek, és akkor mindenhova nekem kellett szaladgálni. Ők pedig, volt, aki a nevét nem tudta rendesen leírni ukránul, meg be kellett menni a dékáni hivatalba, kérni különböző dokumentumokat és akkor én írtam le nekik magyar betűkkel ukránul. Bement, felolvasta, mert már nem voltam hajlandó velük járni, meg ott huszonnyolc emberrel egyenként mindenhova járni most nem fogok.”*

Egy másik adatközlő a szaknyelvi terminusok ismeretének hiányától szenvedett:

> *„Nem arról van szó, hogy nem tudtam az ukránt, vagy valami, mert tényleg tudom az ukránt is. Csak annyi, hogy a sok szakszó, a magyar iskola után. Igen, azok a szakszavak, amik matematikából magyarul tanultunk, akkor az az egyetemen egy kicsit kevés.”*

Mindannyian fontosnak tartják az államnyelv elsajátítását és örülnek annak, hogy sikerült javítani a nyelvtudásukat, ugyanakkor úgy tapasztalták csoporttársaik körében, hogy a nagyobb magyar tömbből érkező diákok egy része az egyetemi tanulmányok alatt is elzárkózik az államnyelv megtanulásától. A csoport egyetértett abban, hogy kisebb kortól kellene a magyar gyerekeknek az államnyelvet tanítani, de azt is kiemelték, hogy amellett, hogy az anyanyelven a legjobb tanulni, a felsőoktatásban tapasztalható államnyelvi dominancia miatt a diákokat nyelvileg is fel kellene készíteni a tovább tanulásra.

> *„Tényleg könnyebb az embernek magyarul tanulnia, de viszont mennyire lehetséges vagy mennyire jön össze az, hogyha tegyük fel elmegy ötödikre valamelyik ukrán felsőoktatási intézménybe tanulni, mennyire jön neki össze az, hogy most négy éven keresztül tök magyarul tanult mindent és akkor hirtelen bumm, mindent rázúdítanak ukránul. Hogyha ezt a kettőt úgy lehetne összekötni, hogy ilyen pontosan 50-50%-ban legyen, akkor lenne a legjobb, mert anyanyelveden tanulsz, de mégiscsak tudod ukránul is ezeket a dolgokat. Az lenne szerintem a legjobb.”*

A nyelvtudás nagyban meghatározza azt, hogy az egyes nyelvhasználati színtereken a beszélő milyen nyelvet használ. Az interjúban az olvasmányok és az elektronikus térben zajló kommunikáció (közösségi oldalak, chat) nyelvére kérdeztünk rá. Az internetes kommunikáció nyelve, a közösségi oldalak használati nyelve, a megosztások nyelve az adatközlők szerint az alábbi három szemponttól függ: kinek van címezve a kiírás, mi a témája, melyik nyelven hangzik jobban? Mivel mind többségi,

mind kisebbségi barátaik is vannak az egyes internetes közösségi oldalakon, a fiatalok esetileg váltogatják a nyelvet, ugyanakkor van néhány berögzült praktika is, mint az alábbi:

> *„Nem tudom, nekem így berögzült valahogy, hogy a Kontakte az ukrán vagy orosz, az iwiw az magyar, és a Facebook az meg már ilyen nemzetközi, ott már mindenkit meg lehet találni. Igen, igen."*

Technikai problémák is befolyásolják a nyelvhasználatot, például a latin és cirill betűs írás közötti különbségek:

> *„Én speciel, mondjuk ilyen közösségi oldal, meg chatelős programok, meg satöbbi, ott vagy angol, vagy magyart használom … Meg most átváltani a klaviatúrán [billentyűzeten] ukránra. Könnyebb írni angolul, meg ilyesmi. Igen, mert ukránul más betűkkel, én abba belezavarodok. A „scs" betűt hogy írjam le angolul? Sch?? Vagy egy négyes!"*

Az egyes portálok korlátozott nyelven használhatóak, ami szintén meghatározó a nyelvhasználat szempontjából. Az orosz alapítású Kontakte elérhető ugyan magyar nyelven, de a fordítási hibák miatt nincsenek igazán egyenlő helyzetben a különböző nyelvek:

> *„Kontakte van magyarul is! Mondjuk, én magyarul használom. Hát, a fordítás az nem igazán jó. Hát, igen! Van, mondjuk az, hogy belépés, azt ott kilépésnek írja (nevetés)."*

A megkérdezett fiatalok az olvasás nyelve kapcsán elmondták, hogy általában magyarul, ukránul és oroszul olvasnak a legtöbbet. Magyarul főleg szépirodalmat és a helyi lapokat. Szépirodalmat oroszul is olvasnak, emellett információszerzés szempontjából dicsérték az ingyenes és naprakész orosz honlapokat. Ukránul kevesebbet olvasnak, mint mondták, Ukrajnában nehezen lehet találni ukrán nyelvű sajtót vagy szépirodalmat.

Kárpátalja, mint haza és a kettős állampolgárság kérdése

Az ungvári beszélgetés során arra is megkértük a fiatalokat, hogy a haza szóról is mondják el, ami elsőre eszükbe jut. A fiatalok asszociációit a 2. ábrán láthatjuk összegezve. A „haza" hívó szóra érkező asszociációk ennek alapján három nagyobb csoportba rendezhetők: a haza egyrészt érzelmi szinten körvonalazódik, másrészt a fiatalok számára az őket körülvevő intim szociális környezetet (család, barátok) testesíti meg, harmadszor pedig a haza földrajzi helyeket is jelent (a saját lakástól Európáig).

2. ábra.
A „haza” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében

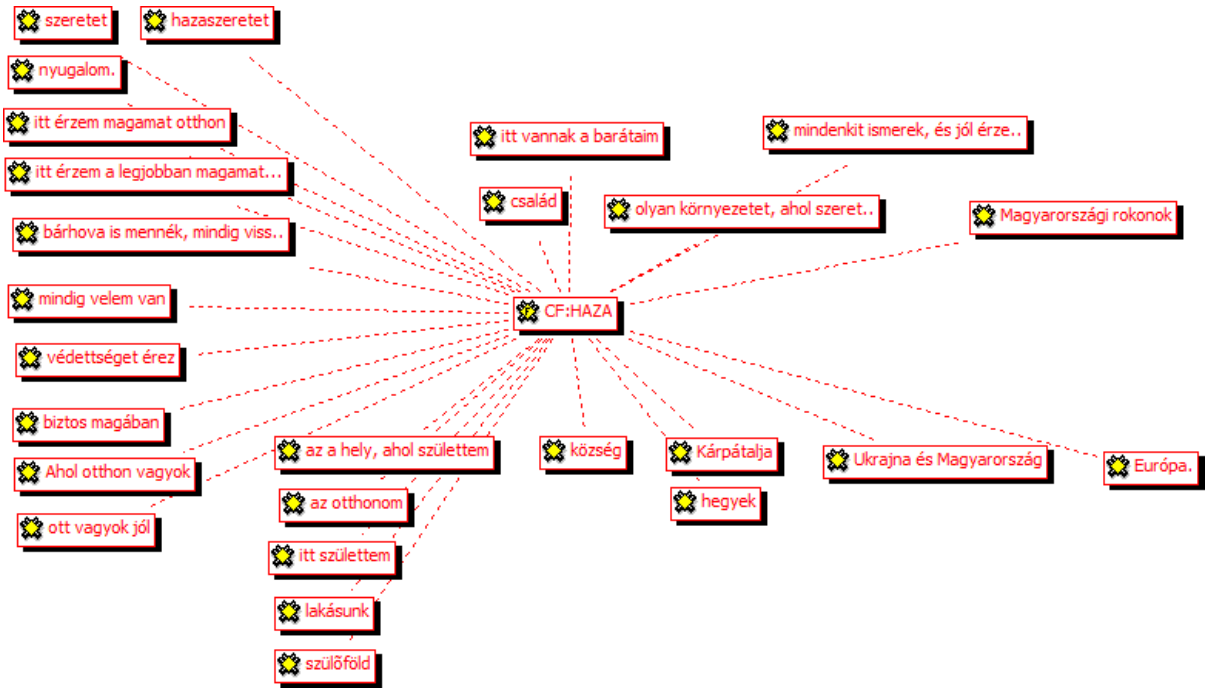

A csoportot alkotó fiatalok erős lokális identitásáról már korábban is szó esett, az asszociációk viszont azt is megmutatják, hogy a megkérdezettek Kárpátalján túllépve Ukrajnát és Magyarországot, de még Európát is hazájuknak tartják.

A nemrégiben elfogadott állampolgársági törvény a Magyarországhoz fűződő viszonyt meg is erősítette. Ennek fogadtatásáról így nyilatkoztak adatközlőink:

> *„Na most az ukrán állampolgárságom, az úgy rám ragadt úgymond, mert én ide születtem, úgyhogy avval együtt kell élnem. Be kell tartanom a törvényeket, adóznom kell stb., stb. Viszont a magyar állampolgársághoz meg úgy állok hozzá, hogy az egy, számomra egy ilyen státus. Szóval magyar állampolgár vagyok. Azt érezhetem, hogy úgymond a magyar közösséghez tartozom, tényleg, minthogyha ott élnék és ilyesmi. Szóval, jó persze, ott is be kell tartani a törvényeket meg ilyesmiket, az adott államnak az alkotmánya szerint kell élni, de viszont az számomra inkább egy ilyen lelki dolgot jelent. Hogy akkor igen, magyar állampolgár vagyok, tényleg vallhatom magam magyarnak, anélkül, hogy megdobálnának valamivel, meg ilyesmi.”*
>
> *„Meg azután, asszem 2005-ben volt a népszavazás, amikor kiszavaztak minket. Nem kellünk! Hát, az nagyon rossz volt. És ezután ez olyan jó érzés volt, hogy akkor mégis számítunk valamit Magyarországnak. Ez a státus inkább.”*

Az állampolgársági törvény kapcsán a lelki kötődést megerősítő szempont mellett megjelentek bizonyos pragmatikus szempontok is, például a külföldi utazások könnyebbé válása:

> *„Egy nagy-nagy lehetőség, megnyílik előttünk az egész világ! Bárhova mehetünk. Így, ukránként nem. Igen, nemcsak Magyarországra, hanem akárhova, Anglián kívül. És még Amerikába sem kell vízum."*
>
> *„Hogyha megkapjuk, akkor mehetünk. Nem kell Kijevbe mennünk, nem kell vízum … ha belegondolok, akkor utazás, munkavállalás satöbbi, satöbbi, amit nyugaton akárhová, az óceánig meg tudok tenni. Igen, szabadon! Könnyebben, mintha ukránként megyek oda. Vagy akár még pihenés céljából is: nem megyek a Krímre, hanem elmegyek Olaszországba!"*

A kettős állampolgárságnak azonban számos hátránya is létezik, különösen azért, mert Ukrajna nem ismeri azt el.[50] A hatóságok megfélemlítő módón viselkednek, kihallgatásokról, szankciókról beszéltek a résztvevők. Bár a fókuszcsoport tagjai úgy érzik, mindez csak erőfitogtatás a hatóságok részéről, azért igyekeznének eltitkolni magyar állampolgárságukat, illetve említették, hogy amíg Kárpátalján élnek, addig nem szeretnének kockáztatni:

> *„Csak tisztázódjon! Mondjuk én még nem adtam be azért, mert még nem tudom, hogy mi lesz. Még mindig azt mondják, hogy az ukránok még mindig nem engedik … Egyelőre én úgy vagyok vele, hogy amíg itt vagyok, addig úgy érzem, hogy most annyira nincs rá szükségem, ha pedig sikerül Magyarország fele orientálódnom, akkor pedig egyértelmű."*

A magyar állampolgárság témája Ukrajnában szorosan ráfonódik az orosz állampolgárság kérdésére is. A fiatalok úgy vélték, hogy ha valóban szankcionálnák a kettős állampolgárságot Ukrajnában, akkor az orosz-ukrán kettős állampolgárok nagy száma miatt, nem is maradna ukrán állampolgár. Ezért talán lehet abban reménykedni, hogy Ukrajna sem most, sem később nem fogja a magyar állampolgársággal is rendelkező állampolgárait megbüntetni. A résztvevők az interjú során kifejtették, hogy ehhez elsősorban változtatni kellene azon a semleges politikán, ami Ukrajna és Magyarország között jelenleg van, illetve Ukrajnának is el kellene döntenie végre, hogy nyugat (Európa) vagy kelet (Oroszország) felé kíván közeledni. Mindennek a kettős állampolgárságot szabályzó törvényi keretek rendezésére is lehetne pozitív hatása.

[50] A Magyar Országgyűlés 2010. május 26-án fogadta el a magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását, s ezáltal lehetővé tette az egyszerűsített (vissza)honosítási eljárást. A téma nagy politikai és sajtóvisszhangot váltott ki a szomszédos országokban, különösen azokban, amelyekben a kettős állampolgárság fogalmát nem ismeri az adott ország alkotmánya, mint például Ukrajna Alkotmánya. Az ukrán Alkotmány 4. cikkelyének értelmében: *Ukrajnában egyetlen állampolgárság létezik*, azonban a törvény semmilyen formában nem rendelkezik arról, hogy valakit is szankcionáljon, vagy büntetőfelelősség alá vonjon azért, mert kettő vagy több állampolgársága is van.

A kettős állampolgárság nem csak az ukrán állam részéről állítja kihívások elé a kárpátaljai magyarokat, de az anyaországi attitűd a határon túli magyarok felé sem mondható kimondottan jónak:

> *„Hogyha itt Kárpátalján vagy határon túl elmegyek valamilyen magyar közösségbe, akkor hát igen, te is magyar vagy, igen, te is közénk tartozol, meg ilyesmi. De viszont, hogyha elmegyek az anyaországba, akkor sokszor kapom azt a fejemhez, hogy hát te ukrán vagy, mit keresel itt!?”*
>
> *„Én is Magyarországon tanultam egy évig, Tiszavasváriban és éreztem, hogy azok ott engem nem nagyon szeretnek. Pedig ugyanúgy beszélek magyarul is, meg minden. És kicsit így félnek is az ukránoktól. Meg mindig azt hiszik, hogy oroszok vagyunk.”*
>
> *„Mondjuk, a magyarok nagyon keveset tudnak Ukrajnáról, az biztos! Ők azt hiszik, hogy nálunk itt még háború van! Nem mindenki, de voltak olyanok! Valakitől hallottam, talán te mondtad, hogy csodálkoztak azon, hogy nálatok vannak autók.”*
>
> *„Mi voltunk Budapesten ilyen részképzésen és voltunk ilyen diákmunkán és egy fiú abszolút nem tudta, hogy van olyan ország, hogy Ukrajna. Úgy mondta, hogy Ukránia és ezen mi be voltunk halva. És azon csodálkozott, hogy hol tanultam meg ilyen szépen magyarul.”*

Az állampolgárság szóra érkező asszociációk is, amelyeket a 3. ábra mutat be, az imént elmondottakat támasztják alá.

3. ábra.
Az „állampolgárság” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében

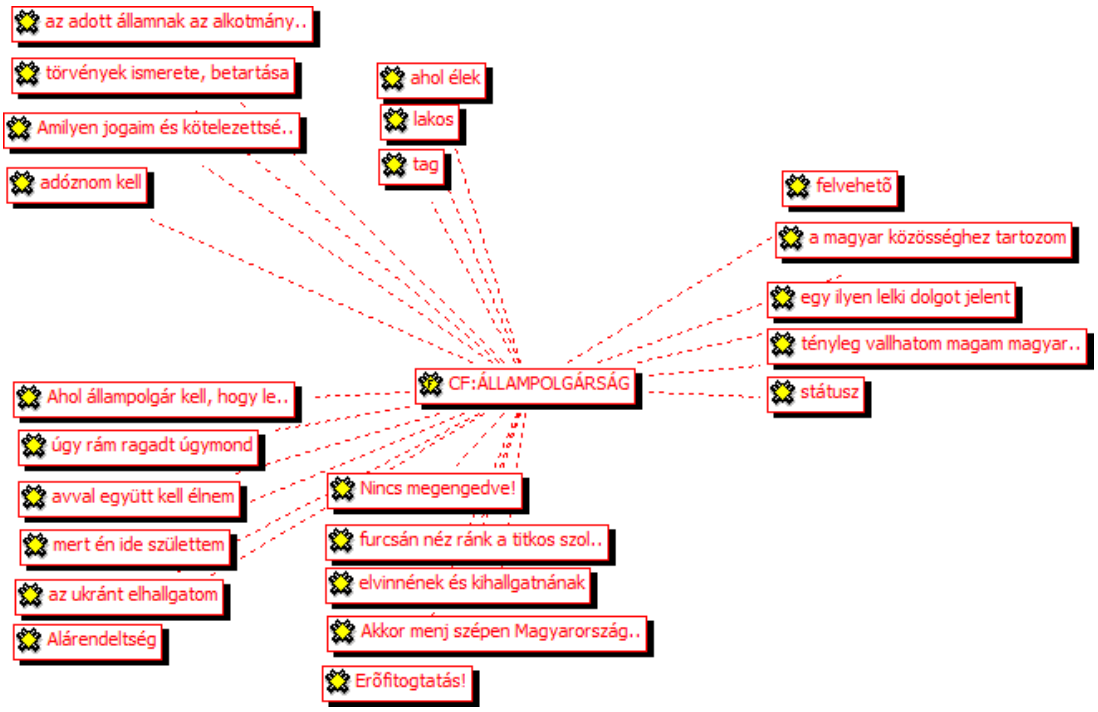

Az asszociációk szintjén is elkülönül egymástól a vele született ukrán és a felvehető, lelki kötődést megerősítő magyar állampolgárság. A téma felvetése természetesen előhozza az ukrán hatóságok részéről tanúsított negatív hozzáállást, illetve egyfajta globális szemlélete is megjelenik az állampolgárságnak, mint az alkotmány, a törvények ismerete és betartása, jogok, kötelezettségek és adózás. Az is érdekes, hogy az ungvári magyar fiatalok csoportja az állampolgárságot lakhelyhez köti, ami felvetheti annak a kérdését is, hogy a szóban forgó külföldi lakóhelyhez kötött magyar állampolgárság megszerzése egyben az átköltözés gondolatát is felveti-e a fiatalokban avagy sem?

Munka, migráció, jövőkép

Az utolsó tematikus blokk, amit az ungvári fókuszcsoport kapcsán kiemelten kívánunk elemezni, a munka világához kapcsolódik, ugyanakkor utalásokat tartalmaz a fiatal pályakezdők jövőképére, valamint az őket foglalkoztató migráció dilemmájára is. Általános az a vélemény a megkérdezettek között, hogy nagyon rosszak a megélhetési körülmények Kárpátalján, alacsony az életszínvonal, kevés a munkalehetőség, ami nagyban meghatározza a szülőföldön maradás kérdését. A helyzetet talán az is szemlélteti, hogy a nyolctagú csoportból mindössze egy résztvevő dolgozik családi vállalkozás keretében, a többiek munkát keresnek, vagy még tanulnak. A munkakeresés és a továbbtanulás az elsőszámú motivációi annak, hogy a fiatalok elindulnak egy másik ország, többnyire Magyarország felé:

> (válasz a „Mi lesz 30 év múlva?” kérdésre)
>
> *„Szerintem sokunk itt marad Kárpátalján. Vagy csak a munka miatt megy el. És asszimilálódunk. Valószínűleg sokunk, már nagyon sokan elmennek. Már egyetemre Magyarországra jártak és ott is maradtak.”*

Az egyik csoportrésztvevő saját továbbtanulási szándékáról is beszámolt:

> *„Sokkal több lehetőséget látok ott (Magyarországon), meg tanulás szempontjából is. Nagyon szeretném elvégezni a doktori iskolát. És idén úgy van, hogy hát a párommal együtt megyünk … és akkor még ő is tanulna mellette, hiába van diplomája, de azért szeretne valami mást csinálni. Például egy lakberendező iskolát elvégezni vagy valami, és hogyha netalántán valami történik és haza kéne jönni, akkor itthon is tudnánk azzal a tudással érvényesülni. Vagy akár tovább Európába. Tényleg, minden irányba lehet akkor menni! Itten pedig valahol ilyen földhözragadtak vagyunk.”*

A megélhetési szempont, a fizetés és egyáltalán a szabad állások léte központi témaként jelentkezett. A tanári pálya például telített, illetve pont a rossz gazdasági helyzet miatt a nyugdíjas tanárok nem szívesen adják át a helyüket a fiataloknak.

> *„Mondjuk én azt, hogy most itt maradok vagy elmegyek, én azt ahhoz kötöm, hogy mennyire fogok tudni megélni. Hogyha itt is úgy megélek, mint Marci Hevesen, akkor itt maradok, persze! Hova menjek innen? Nekem itt tök jó!"*
>
> *„Hogy mi lesz itt tovább Ukrajnába? Ha rossz lesz a helyzet, akkor biztos, hogy Magyarországra vagy még tovább!"*
>
> *„Én egy éve vagyok munka nélkül, én már nagyon, bárhová elköltöznék!"*

Hogy a munkakeresés kapcsán Magyarország miért élvez prioritást, azt egyrészt az ukrán fővároshoz viszonyított közelsége, másrészt pedig a már kialakult kapcsolati tőke magyarázza:

> *„Hát Kijev nyolcszáz kilométer! Budapest négyszáz! Hogyha azt nézzük, hogy kapcsolatok meg ilyesmik! Hogy hol vannak jobb kapcsolatok, hogy Kijevben vagy Budapesten, azért az is számít! Hát, szerintem itt a többségnek inkább Magyarországon."*

A csoportrésztvevők kötődése Kárpátaljához az erős migrációs szándék ellenére is hangsúlyos: a visszatérés motívuma többször megjelenik.

> *„Én mondjuk, ha lehetne választani valami közül, mint Ukrajna – néhány száz kilométer – vagy Magyarország, én Magyarország! Könnyebb is hazajönni, ez az egyik dolog. Most nem mindegy, hogy Ukrajna másik részébe megyek el dolgozni és akkor hazajövök évente egyszer, vagy félévente egyszer. Vagy Magyarországra és akkor kéthetente. Például Debrecenbe. Meg hát össze is lehetne hozni, hogy Magyarországon is dolgozni, meg itt is valamit csinálni."*

A munkácsi csoport

Az munkácsi fiatalokkal készült interjúban 42 kódot azonosítottunk be. A leggyakrabban említett kódok az alábbiak voltak: kettős állampolgárság, kárpátaljai magyarok vs. magyarországi magyarok, ukrán nyelv vs. magyar nyelv, migráció/munkaerőpiac, mitől magyar a magyar, asszociáció: haza, valamint a vegyes házasság.

A kódok előfordulási gyakoriságának jelzésértéke van, hiszen a csoportot leginkább azok a témák foglalkoztatják, amelyek kihatással vannak/lehetnek a helyi magyar közösségre, beleértve saját egyéni jövőképüket, a közösség tagjainak együttélést, esetleges konfliktusait is. A kódok alapján tíz nagyobb témát különböztettünk meg: állampolgárság, asszociációk, attitűd, jövőkép, ukrán–magyar együttélés, identitás/önmeghatározás, párválasztás/gyerekvállalás, nyelvhasználat/közösség, generá-

ciók közötti különbségek, szabadidős tevékenységek. Egyes kódok több témához is köthetőek. A továbbiakban az egyes tematikákba tartozó kódok gyakoriságát is figyelembe véve elemzem a beszélgetés témaköreit.

Állampolgárság

Az állampolgárság témakörébe a kettős állampolgárság kérdését, esetleges előnyeit és hátrányait, valamint az állampolgársággal kapcsolatos asszociációkat soroltuk.

A csoportban a kettős állampolgárság igénylése kapcsán – egyrészt a helyi magyar hírportálok, valamint az ukrán és orosz nyelvű sajtóhíreinek köszönhetően – az esetleges következmények miatt óvatosságot is tapasztaltunk. Az állampolgárság előnyeit és hátrányait is megfogalmazzák a résztvevők. Az előnyök között a magyar állampolgárság felvételével járó, az Európai Unió polgárait megillető kedvezmények – vízummentesség, szabad munkaerő-áramlás, továbbtanulási lehetőségek – szerepelnek. Ezzel párhuzamosan a magyarok egyfajta igazságtalanságot éreznek magyarságukkal, nemzeti identitásukkal szemben, hiszen több „ukránt" (vélhetően vannak közöttük vegyes házasságból vagy szórvány vidékről származó személyek) is motivál a gazdasági haszon, hogy a magyar állampolgárság megszerzése érdekében magyarnak vallják magukat.

A kettős állampolgárság megadásának a beszélgetés alapján egyfajta politikai – Magyarország és Ukrajna irányából –, valamint „megélhetési" vetülete is van.

> *„Én úgy hallottam, hogy már kétszer közben volt, hogy az állampolgárságot be akarták vezetni, csak akkor az MSZP lépett fel, és akkor azért nem vezették be."*

Az interjúból kiderül, hogy az állampolgársági törvénnyel kapcsolatos hírek eljutottak a helyi magyar fiatalsághoz. A 2004. december 5-i események utóvisszhangja nagyon sokáig meghatározta a kárpátaljai magyar politikum és a helyi értelmiség magyarországi magyarokról alkotott véleményét. A 2004-es népszavazás a mai napig is érzékenyen érinti a kárpátaljai magyarságot.[51]

> *„Főként a hírekből. TV, egyebek. Onnan vettem. Szerintem, hogy őszinte legyek, nekem az volt, ha nem is az első, de első érzésem az volt, hogy most a kormány kétségbeesett kapálózása, hogy legyenek legalább magyarok, mert ugye kevesen vannak, kilenc, alig, tízmillió nincs is, ezért próbálnak új állampolgárokat szerezni. Ha, mondjuk lehet, hogy ha tizenegy, tizenkét millióan*

[51] Lásd például: Híres–László 2009, Karmacsi 2009.

> *lennének, mármint magyarországiak, az anyaországiak, akkor lehet, hogy nem szeretnék azt, hogy külföldiek is legyenek."*
>
> *„Hát azért tegyük hozzá, hogy Magyarországon húszezer kínai van. Azért ott van egy rakás nemzetiség, és mondjuk, nem tudjuk, hogy ez a húszezer kínai mindegyike magyar állampolgár, de akkor jóval (érthetetlen). Mi magyarnak valljuk magunkat, pedig ukrán állampolgárok vagyunk. Velünk együtt van meg az a negyvenhatmillió, viszont nemzetiségileg (nem érthető), és Magyarország ugyanígy van, lehet, hogy ez a kilenc, mondjuk tízmillió csak úgy van meg, hogy abból ötmillió tiszta magyar."*

Az interjúrészlet a fent említett események hatásaként a kárpátaljai magyarokban kialakult egyfajta „sértődöttségre" is utal. Az is érezhető, hogy adatközlőink szerint Magyarország a külhoni magyarokkal próbálja meg kompenzálni az ország fogyó lélekszámát.

> *„Nálatok az a látópont, hogy szóval, hogy az otthoni magyarok, tehát megosztóan, hatvan-negyven százalékuknak nem tetszik az, hogy az erdélyiek, felvidékiek, kárpátaljaiak, vajdaságiak kapnak magyar állampolgárságot. Volt olyan, például nekem, hála istennek vannak ott rokonaim, mondjuk innen költöztek oda meg már ott kötöttek, és akkor vannak nekik a barátaik, akik úgy néztek rám, hogy bemutattak nekik, hogy kárpátaljai vagyok és magyar, hogy hú! Én ekkor gondolom, hogy hatvan százaléka az embereknek ugyanígy gondolkodik. Meg volt, hogy minek nekik az állampolgárság, minek jönnek ide? Csak elfelejtik azt, hogy volt a nagy Magyarország nagy határokkal, és akkor mindenki, aki magyarnak vallotta magát, magyar volt."*

A magyar társadalom felé is megfogalmazódik egyfajta értékítélet, miszerint a magyarországi magyar közösség közömbös, nem tetszik nekik, hogy a külhoni magyarok könnyítve jutnak hozzá a magyar állampolgársághoz. A beszélgetés közben kiderül ugyan, hogy több olyan élményük is volt a magyarországi magyarokkal kapcsolatban, amelyek a fent említett előítéletet támasztják alá.

Az állampolgárságról alkotott véleményekben az ukrán állam által képviselt (vagy sok esetben közvetített) álláspontok is megjelennek, miszerint Ukrajna csak a magyar állampolgársági törvény bevezetésekor kezdett el foglakozni a témával, holott nyilvános az is, hogy az ukrán állampolgárok között nagyon sokan rendelkeznek orosz, román vagy akár izraeli állampolgársággal is.

> *„Én szerintem, hogy most ezt a két állampolgárságot csak itt piszkálják, mert ott senki nem piszkálja. Mert az oroszok ott piszkálják az ukránokat, az ukránok vissza az oroszokat. Nem tudom, ki fújta ki ezt a problémát, hogy miért, hány állampolgárságot, mert szerintem nem sajtó, ez durva. Mert hát senki ezzel nem törődik. Csak itt most ezzel."*

A témával foglakozó helyi média és politikum szerepét jelzi a fent olvasott szövegrészlet. Egy nemrég megjelent, a kettős állampolgársággal kapcsolatos tanulmány

Kárpátalján magyar, ukrán és orosz nyelvű lapokat és hírportálokat vizsgált a téma sajtóvisszhangjával kapcsolatban. A szerző tanulmányában megállapítja, hogy a vizsgált hírportálokban jellemző a kettős mérce alkalmazása: a sajtóban megjelent írások állásfoglalása elsősorban a magyar állampolgárság kiterjesztése ellen fogalmazódik meg, ugyanakkor teljesen figyelmen kívül hagyják Oroszország hasonló intézkedéseit.[52]

> *„Igazából még nincs tisztázva az, hogy Ukrajnában mi lesz a kettős állampolgársággal, mert nálunk büntetett. Viszont hát a magyar fél eléggé támogatja és adják is szépen a dolgokat, papírokat, meg hirdetik is, meg minden. Ezért érünk rá, hogyha rutinosabb lesz az eljárás."*
>
> *„Most az a fontos, hogy hány ember akar (fel)venni két állampolgárságot. Az a fontos. Hogy mennyien akarnak venni? Én például megvenném, ha itt megengedett, akkor igen. De, ha nem, akkor is megcsinálnám, mert szerintem a másik állampolgárság, hogy tudom, hogy én magyar vagyok. Az, biztos vagyok abban a pillanatban."*

A már fent említett tényezők miatt egyrészt egyfajta kivárás és óvatosság jelenik meg az állampolgárság igénylésével kapcsolatban. Főleg érvényes ez azokra a kárpátaljai magyarokra, akik hivatali tisztséget töltenek be Ukrajnában,[53] hiszen a magyar állampolgársággal kockáztatnák munkahelyük megtartását. De az óvatosságot talán a vízumkiadások is motiválják. Hiszen aki felvette a magyar állampolgárságot, már nem kaphat vízumot ukrán állampolgárként, ezáltal választania kell a magyar vagy az ukrán útlevél használata között.[54]

Az állampolgárság felvétele az adatközlők nemzeti identitásához hozzátartozó szimbólumként is megjelenik a beszélgetésben. Az alábbi interjúrészletekben gazdasági motivációként jelenik meg a magyar állampolgárság igénylése, motiválva azokat is (sokszor a többségi nemzetet is), akik eddig nem vallották magukat magyarnak.

> *„Édesanyám ugye, schengeni vízumért bement, akkor én is benn voltam. És ott kiderült, hogy egy rakás teljesen ukrán állampolgár, akinek szinte semmi olyan távoli unokatestvére ott lakik Magyarországon, és ő meg szeretné látogatni azokat és azért igényli a schengeni vízumot."*
>
> *„de akkor szerintetek ezeket inkább, aki igényli, az inkább azért igényli, hogy valami haszna legyen belőle s nem érzelmi okokból?*
>
> *Csakis azért.*

[52] Darcsi 2012. 121.
[53] http://kiszo.hhrf.org/?module=news&target=get&id=7993 (Letöltés ideje: 2012. június 19.).
[54] http://karpatalja.ma/karpatalja/hitelet/7918-gondok-sokasaga-karpataljan (Letöltés ideje: 2012. június 20.);
http://karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/7220-buntetnek-a-kettos-allampolgarsagot (Letöltés ideje: 2012. június 20.)

Aki nem magyar, az azért."

„Van, aki nem is tud, csak azért csinálják a magyarságot, a magyar állampolgárságot, mert hogy haszon legyen a magyarságról neki. És akkor így hozzák át Magyarországról a hasznot ide. Nem tudom, hogy magyarázzam másképp. Én így látom."

„Eddig is tudtuk. Annak fontos, hogy magyar, aki haszonból akar most keresni gyökereket, és … mindenki azt nézi, hogy lehetőség."

A kettős állampolgársággal kapcsolatosan jelent meg a legtöbb asszociáció az „állampolgárság" szóra a csoportban. Ezt mutatja a 4. ábra.

4. ábra:
Az „állampolgárság" hívószóra érkező asszociációk a munkácsi fiatalok körében

Egyrészt jogi normák, alapfogalmak jelentek meg a hívószóra, ám nagyobbrészt a kettős állampolgárságra, s azon belül is annak visszhangjára és megítélésre asszociálnak a résztvevők. Ezek nagy részének negatív töltete van.

Jövőkép, migráció, munkaerőpiac

A csoportban a legtöbbször megjelenő témák egyikének számít a közösség és az egyén elképzelése a jövőt illetően. Épp ezért a beszélgetésben megjelenik a kárpátaljai magyar fiatalok maradni vagy menni dilemmája, a helyi magyar közösségről alkotott jövőbeli elképzelésük is. A témák a fiatalok viszonyát is jelzik a helyi magyar közösséghez és a többségi államhoz.

A fiatalok egyéni jövőképét az alábbi idézetekben érhetjük tetten, ezek a továbbtanulás és a munkavállalás helyszínének kiválasztási dilemmáját jelzik:

> *„Ha ki akarok menni, talán akkor informatikát szeretnék majd tanulni, és hogy majd valami, egy jobb cégnél szeretnék dolgozni."*
>
> *„Hát igen. Itt van például, én most fogok továbbtanulni, és éppen választás: határon túl vagy itt maradjak. Persze ott (Magyarország) jobbak a lehetőségek."*
>
> *„Hát munkától függ. Például fotós, és akkor hát meg szomszéd országban sem lehetne ebből semmit csinálni, olyan szinten, amit én szeretnék … Akkor abból a szempontból okvetlen el kéne költöznöm máshová. Tengeren, határon, Ukránon túlra, ami tervben is van, viszont egy idő után azt mondanám, hogy akkor OK, a gyerekeimet viszont itt akarom felnevelni."*

A jövőbeli pályaválasztás hátterében a jobb lehetőségek, a továbbtanulási kínálat szélesebb palettája fontos szerepet játszik. Nem véletlenül jelenik meg ez a szempont. A kárpátaljai magyar fiatalok számára a hozzáférés az ukrán nyelvű képzésekhez, főleg nyelvi okokból, korlátozott. Az államnyelv nem megfelelő szintű ismerete miatt a diákok nem, vagy csak kis részben felvételiznek a megyében vagy azon kívül található ukrán nyelvű egyetemekre, vagy épp kevesebb információval rendelkeznek a többségi állam továbbtanulási kínálatával kapcsolatban. Másrészt a diákok továbbtanulási szándékai – a Kárpátalján lévő magyar nyelvű felsőoktatási képzési kínálat mellett[55] – nagyrészt Magyarország felé irányulnak.

A beszélgetésben a többnyelvűség (angol, magyar, ukrán) egyfajta többletként jelenik meg a pályaválasztásban, a munkaerőpiacon. Bár megemlítendő mindezek mellett, hogy a Kárpát-medencében a kárpátaljai magyarok beszélnek a legkisebb arányban idegen nyelveket, de hasonló képet mutat az államnyelv ismeretének a foka is.[56]

> *„Igen, de az, amit mondunk, hogy munka, az munka. Nem lehet megcsinálni, hogy szeretni, igen. Szeretem, mert azért ha szereted, akkor nem mindig azt jelenti, hogy jól fogsz élni, mert szereted a munkádat. Az kell, hogy oda pénz legyen és tudjál nőni ebbe a munkába. És szerintem az én munkám – bocs – olyan lesz, hogy én tudjak beszélni mindenkivel magyarul, angolul, és mindenkinek tudjak segíteni. És akkor újságíró leszek, és azért fogok tudni írni magyaroknak, oroszoknak, angol nyelven és mindenkinek tudok írni."*

A csoportban megjelenő munkavállalási motivációkat, valamint a migráció irányát az alábbi tényezők befolyásolják: gazdasági helyzet, minőségi/szakmai indokok, többnyelvűség.

[55] Részletesebben lásd például Ferenc 2010, Orosz 2009
[56] Lásd például Kárpát Panel 2007. 185–243.

> *„De azt mondjuk, nehéz külföldről bejönni, ide vissza szerintem kicsit nehezebb. Úgy lenne ideális, hogy itt tudjak tanulni én is, később majd családot alapítani, meg egyebek. Viszont itt az oktatás olyan pocsék helyzetben van, hogy szinte nincs is. Ezért külföldön jobb lenne. Viszont ha kimegyünk, akkor már nem biztos, hogy visszajövünk. És ha nem jövünk vissza, akkor ki marad itt?"*

A beszélgetésrészlet egyértelműen jelzi, hogy a pályaválasztásban, akár a továbbtanulásban, az ukrajnai oktatás minősége hangsúlyosan jelenik meg. Az oktatás minőségének a megítélése, a lehetőségek szűkössége a „maradok/kiköltözöm" dilemmában mindenképpen szerepet játszik.[57]

> *„És akkor, ha ott lenne a párom, meg stb., stb. talán ott lesz, akkor ki lesz itt? Nekem egy hatalmas dilemma volt. És akkor beszélgettem több emberrel, és akkor mondtam, hogy ok, ok, tanulni elmegyek, de én vissza szeretnék jönni. De hát itt nincsenek kilátások! De akkor is, vissza akarok jönni."*
>
> *„Ugyan az, hogy ha igen, elmennék, akkor kevesebben leszünk itt. Inkább úgy kell csinálni, hogy itt legyen jobb a helyzet a magyarokkal. S akkor megmaradnak. S akkor itt meg is leszünk akkor."*

Az interjúban az „élhető szülőföld"[58] igénye fogalmazódik meg, azaz ha biztosítva lennének a kárpátaljai magyarok (ez esetben a fiatalok) számára a megfelelő tanulási feltételek, ha könnyebben találnának munkát, akkor nem gondolkodnának a kivándorláson. Ennek függvényében a fiataloknak „menő lenne magyarnak" lenni – Kárpátalján is.

> *„Én maradnák itt, mert ha mindenki átmegy Magyarba vagy Angolba, vagy Amerikába, mindegy, és átmegyünk, és akkor itt ki marad?"*

A munkakeresés motivációi az alábbi módon jelennek meg a beszélgetésben:

> *„Az a lényeg, hogy tudjunk megélni. Nem az, hogy tetszik vagy nem tetszik. Most úgy van, hogy amit elkezdett csinálni, azt fogod csinálni tovább is, és megszokod, és megszokásból fogod csinálni. Csak annyi, megélés az, az számít inkább itt Ukrajnában is, ez a krízis miatt."*
>
> *„Krízis miatt úgy van, hogy most inkább megélésre, nem az, hogy tetszik – nem tetszik. Most nehéz is találni munkát itt, minálunk, mert sok mindenki panaszkodik arra, hogy nincs munka, nincs munka, külföldre költöznek, és ez van. És itt kevesebb lesz."*

A migráció irányát tekintve már nem csak Magyarország a cél, hanem Európa. Ezek főként a továbbtanulásra, a hallgatói mobilitásra való igények felé mutatnak. Ami persze összefüggésben lehet a magyar állampolgársággal is (nyitottabb az európai tér)

[57] A KSH Népességtudományi Kutatóintézet számításai alapján 1991 és 2000 között Kárpátaljáról 7000-en költöztek át Magyarországra, többnyire a fiatal korosztály tagjai. Forrás: Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitika stratégiai keretei, KIM, 2011.

[58] A fogalom Csete Örs „Magyariskola Program" c. munkájában jelenik meg.

és a többnyelvűséggel is, aminek hatására a fiatalok számára – a nyelvi korlátokat átlépve – gyakorlatilag nyitottá válnak a kedvezőbb továbbtanulási, vagy részképzési lehetőségek, később a biztosabb megélhetés, a kedvezőbb munkalehetőségek.

> *„Én elmennék Magyarországra."*
>
> *„Én akárhová elmennék."*
>
> *„Hát én messzebb, határon túlra … Utaztam annyit, hogy ilyen iskolai kereteken belül, hogy én lássam azt a vizsgarendszert, és akkor ilyenkor az ember valami újabbra vágyna."*
>
> *„Én okvetlen olyan országba mennék cserediákként, ahol, hát angol nyelvű országba."*
>
> *„Egy kis időre el lehet menni, kipróbálni mindent lehet, de úgyis otthon az otthon. Mindenütt jó, de legjobb otthon."*
>
> *„EGYÉBKÉNT OLYAN TERVEITEK VANNAK, HOGY AKKOR MONDJUK EGY FÉL ÉVRE AKÁR CSEREDIÁKKÉNT?*
>
> *Igen, az lehetséges.*
>
> *Kell is, mert az jobb.*
>
> *Az jó. Meg hát egy nyelvet megtanulhatsz, például Franciaország vagy skandináv."*

A mobilitásnak van egyfajta generációs vetülete is, hiszen kevesebb esély van arra, hogy egy idősebb korosztálybeli kivándorol, mint a fiatalok, akik többnyelvűek és jó esélyeik lehetnek Európában.

> *„Ez addig van, ameddig fiatal az ember és bírja azt, hogy átköltözik meg ilyesmi. De utána már késő, mert már sehová nem tud menni, mert már le van kötve. Na, de ritkán úgy is ki szoktak költözni családostul, egész családostul."*
>
> *„Csak azért ritkább, mert család, minden itt van, akkor már itt maradnak. Szerintem a fiatalok többnyire az ilyen korosztály, aki nem is van annyira lekötve itten, azok szoktak inkább, eltanulnak arra és vissza sem jönnek, elfelejtik, hogy valamikor is itt voltak Ukrajnában. Vannak olyanok is."*

A jövőkép témába tartozó vélemények nemcsak az egyéni életútra, a jövőbeli munkára és továbbtanulásra vonatkoznak, hanem a közösség jövőjére is. Arra a kérdésre, hogy ötven év múlva lesznek-e Kárpátalján magyarok, a munkácsi fiatalok egy része optimistábban válaszolt:

> *„Igen, lesznek."*

De akadt negatívabb jövőkép is:

> *„Hát én pesszimistább vagyok. Szerintem meglehet, hogy épp hogy marad egy pár szál… Munkás dolog, hetvenéves bácsikák, akik még egyszer beszéltek magyarul."*

A pesszimista álláspontok mögött Ukrajna gazdasági helyzete, valamint a kárpátaljai magyar fiatalok helyzete állhat, ám a pesszimista álláspontot is a migrációval kötik össze, egyszer sem jelenik meg a gyerekvállalás, a demográfia problémája.

Nyelvi kérdések

Mivel a helyi magyar közösség az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna fennhatósága alá tartozik, ezért a beszélgetésben gyakran előkerülnek az ukránok és a magyarok közötti nyelvi különbségek, vagy éppen olyan esetek, amikor a csoportban lévőket ért már valamilyen megkülönböztetés azért, mert magyarul beszéltek.

Az alábbi interjúk az ukrán–magyar együttélésére, a két nemzet egymáshoz való viszonyára mutatnak rá, valamint a nyelvi megkülönböztetésre:

> *„És volt olyan szituáció, olyan helyzet, amikor úgy érezted, hogy jaj de jó, hogy magyar vagy?*
>
> *Nem, csak van, aki kigúnyol, azok ukránok, de vissza tudok vágni ukránul, ne félj!*
>
> *Hát nálunk hivatalosan nincsenek zord esetek, meg elrettentő esetek, mint például Erdélyben és a Felvidéken, de nem szeretnek minket itt annyira.*
>
> *Én annyit szeretnék mondani, hogy vannak olyan faluk, ahol tök normálisan elfogadják az ukránok a magyarokat, mert valahol fordítva vannak többségben.*
>
> *Itt van a város, ahol jó pár éve kisebbségben vagyunk, pedig anno Munkács lakossága magyar volt. És akkor itt mit csinálsz? Itt téged tényleg lefújolnak."*
>
> *„Egyébként a boltban is van olyan. Ott vagyok az eladó előtt a boltban, beszélgetek a barátnőmmel magyarul, az eladó a fülem hallatára lemagyaroz minket, mert azt mondják ránk, hogy »mágyárok«, szóval ez egy kicsit olyan bántó. És, amikor kiderül, hogy én értem, amit mond, és szépen kérem tőle, hogy adja oda azt is… Nagyot szoktak nézni, hogy most mi van, beszélek ukránul?"*[59]

A szövegrészletek nyelvi konfliktusokra utalnak, melyeket konkrét eseményekkel támasztanak alá. Tehát a fent látható szövegrészlet mindegyikében az ukránok és a magyarok közötti nyelvi különbségek miatt érte megkülönböztetés a csoport tagjait.

A konfliktusok mellett pozitív példákkal is találkozhatunk a két nemzet együttélésével kapcsolatban.

> *„Hát ugye vannak ilyen magyar szervezetek, mondjuk elég sok jelentkező van, sőt még azok is jelentkeznének, akik nem is magyarok. És szívesen vállalnák, csapódnának hozzánk. Irtó nagy probléma, hogy akinek mondjuk csak az egyik szülője magyar és csak így kapta meg a magyarságát, tehát arra lehet,*

[59] A nyelvi stigmatizációról lásd bővebben: Beregszászi 1998, Márku 2009.

hogy arra büszkébb, mint az, aki ukrán iskolába járt és most ukránul tanul tovább."

„Mondjuk, nekem van egy ismerősöm, akinek a szülei akarták, hogy magyar iskolába járjon. És anyanyelvi szinten beszéli most már a magyart, tehát Magyarországon tanul tovább. Ő is magyarnak vallja magát, és orosznak is, ukránnak is. De tehát megtanulta a magyart egyszerűen csak azért, mert a szülei szerették volna, és most pedig már, szerintem most már a magyart tekinti anyanyelvének."

A szövegrészletek feltételezhetően a városi diákoktól származnak. Hiszen ezen a vidéken a magyarok számából és oktatási rendszeréből kiindulva ma már nagyon sok szülő vegyes házasságban él, ám a nyelvi többlet miatt (megtanul magyarul és ukránul is) a szülők sok esetben mégis a magyar nyelvű iskolát választják gyerekeik számára, összefüggésben a jövőbeli továbbtanulási szándékkal is. Az idézet az anyanyelv, az anyanyelvi nevelés és a nemzeti identitás közötti összefüggésre is rámutat:

„De tehát megtanulta a magyart egyszerűen csak azért, mert a szülei szerették volna, és most pedig már szerintem most már a magyart tekinti anyanyelvének".

Az ukrán–magyar együttélésben különböző nyelvi vonatkozású dilemmák is megjelennek (ukrán vagy magyar iskola, vegyes házasság, miért kell megtanulnom az államnyelvet, hogyan függ össze az iskola tannyelve az identitással?). Ezek hátterében sokféle ok állhat, melyek közül néhányat szeretnék kiemelni az előfordulások aránya szerint.

Az ukrán nyelv tudása/megtanulása nagyrészt nyelvi többletként jelenik meg a csoportban, ami egyrészt javítja ez elhelyezkedési lehetőségeket, másrészt toleránsabbá tesz a többségi nemzet irányába. Azaz, miért jó mindkét nyelven beszélni?

„Szóval minden barátom tudja, hogy magyar vagyok. És megdicsért, mert tud beszélni és mondta: Büszke vagyok rá, hogy vannak barátaim magyarba is, vannak magyar barátaim, tudok velük beszélni, tudok találkozni, igen."

„Szerintem az ukránok is vannak különbözők, például az egyes barátaim, akik nem olyan jó barátaim, azok is megmondják, hogy igen jó, hogy tudsz magyarul beszélni. És vannak, akik jobbak és azt mondják, hogy igen, te magyar vagy, ez meg az, hogy, s így ha megkérdezik, melyik iskolába járok, s akkor mondom, hogy a hármasba, az a magyar iskola, akkor kezdik … magyar iskola, minek járok oda, ha ilyen jól beszélek ukránul, s akkor mondom azt."

A magyar nyelv elsajátítása az ukrán nyelv mellett a vegyes házasságokban jellemző főként. Fontosnak tartják mind a két nyelv elsajátítását, akár a jövőben saját gyerekeik neveltetésében is.

> *„A nagyim beszélt rá, anyukám nem beszélt rá, anyukám nem beszélt egyáltalán magyarul, de amikor az apukámmal, szóval kezdett élni és én születtem, akkor a nagyim mindig beszélt velem, és akkor én anya azt mondta, hogy tanuld, kell, mert szóval fél ukrán, és te magyar vagy és ez kell megtanulni, és kell tudni."*

Feltételezhetően a környező falvakból érkezőknél (nagy részük magyar többségű település) jelenik meg a tannyelvválasztás problematikája, éppen abból kifolyólag, hogy nem beszélik megfelelőképpen az államnyelvet.

> *„Akkor is kell ukrán iskola mindenféleképpen. Mert én nem ukrán iskolába jártam, és nagyon bánom, hogy nem ukrán iskolába…"*
>
> *„Hát például nehezebb, ha magyar körbe vagy, és szóval nem tudsz mindent megadni, amit szeretnél, úgy beszélgetni mintha ukrán iskolába tanulnál. És, de viszont ha ukrán iskolában tanulsz, akkor ukránul szólnak neked, és szóval tudsz beszélni azokkal és azokkal. Én például itt akarok felvételizni, de az anyukám szeretné, hogy én Magyarba mennék tanulni. Mert mondjuk úgy szóval Magyarba jó a tanulás, és akkor ott is maradni. És ukránból aztán nem tudjuk, mi lehet?"*

Az iskolai tannyelv-választással a továbbtanulási szándék iránya is megjelenik. Ezzel párhuzamosan egy identitásjelölés, egy csoporthoz való tartozás is megfigyelhető az iskola kiválasztásában.

Az ukrán–magyar együttélés egyik fontos tényezőjeként említhetjük a két nyelv egymásra hatását, aminek következtében kialakulhat a kódváltás, a szókölcsönzés.[60] Mivel a csoport összetétele vegyes volt, ezért gyakran előjöttek a nyelvhasználati jellegzetességek, melyek megkülönböztetik a tömb- és a szórvány magyarságot. Ez a nyelvi kifejezőkészségben is testet öltött.

Anyanyelv és identitás

Az anyanyelv és identitás között szoros összefüggés áll fenn,[61] a magyarok aránya, az iskolahálózat összetétele, a családi szocializáció nemcsak nyelvében, de identitásában is formálja a fiatalokat:

> *„A nagyim mindig mondja, hogy ahányszor ember vagy, ahányszor tudsz beszélni más nyelvet, ahány családod van más országban. Szóval én büszke vagyok rá, hogy két ember vagyok. Ukrajnában születtem és élek, de például magyarul a nagyim, szüleim, az apukám beszél, a nagypapám is. És arra büszke vagyok, hogy kétszer ember vagyok."*
>
> *„Én úgy vagyok vele, hogy magyar vagyok főleg, de ukrán is vagyok, mert a nagyapám, már meghalt, ő ukrán volt. Teljesen ukrán volt. Meg hát a barátaim*

[60] Ezekről lásd bővebben Márkus 2009.
[61] Lásd bővebben: Gereben 2009, Csernicskó 2003, Híres–László 2010.

> *is legfőképpen ukránok és hát vannak olyan barátaim, hogy, akik ukránul is, és magyarul is beszélnek, de hogyha egy olyan közösség van, ahol például ukránok is vannak, akkor inkább ukránul szólunk egymáshoz, hogy értsék, értsenek minket. És, ha már megszólalunk magyarul, akkor már azt mondják, hogy beszéljünk ukránul, mert mi nem értjük."*

Az interjúkból egyrészt nyelvhasználati jellegzetességeket is megfigyelhetünk (ami vegyes házasságra utal vagy éppen a szórvány helyzetből is következhet), másrészt a magyar nyelv használati körének a kiterjedtségére is következtethetünk. Minél kevesebb nyelvhasználati színtéren jelenik meg a magyar nyelv, annál közelebb áll a közösség a nyelvcseréhez.

Az adatközlők válaszai a „mitől magyar a magyar?" kérdésre szintén dominánsan a nyelvi kérdéshez vezetnek vissza,.A magyarság szempontjából meghatározónak tartják a magyar nyelv ismeretét.

> *„Hát, hogy tudnak beszélni magyarul, az egy. Meg, hogy tanult végzettség, hogy, ha magyar sulit végezte, akkor már az is mondhassa, hogy magyar."*
>
> *„Bennünk van. De igen. Mondjuk, akik itt elvagyunk, mi a magyarnyelvkészségünket gyakoroljuk, meg egyébként büszkék vagyunk."*
>
> *„Vannak olyan családok, akik nem is tudják, hogy Magyarország, nem is tudom, és vannak akik, például a szomszédaink, elukránosodtak. Az édesapámnak a testvére. Tehát ő már ukrán férjet választott magának. És a fia még beszél valamennyire magyarul, miközben az unokák már egyáltalán nem."*
>
> *„És, ha már megszólalunk magyarul, akkor már azt mondják, hogy beszéljünk ukránul, mert mi nem értjük. Ilyenkor érzi az ember legjobban, hogy magyar."*

A magyar szó asszociációjában is hasonló véleményeket találhatunk (ld. az 5. ábrát!), amiről a már meglévő nyelvészeti és szociológiai szakirodalom kutatási eredményei is árulkodnak.

5. ábra
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk a munkácsi fiatalok körében

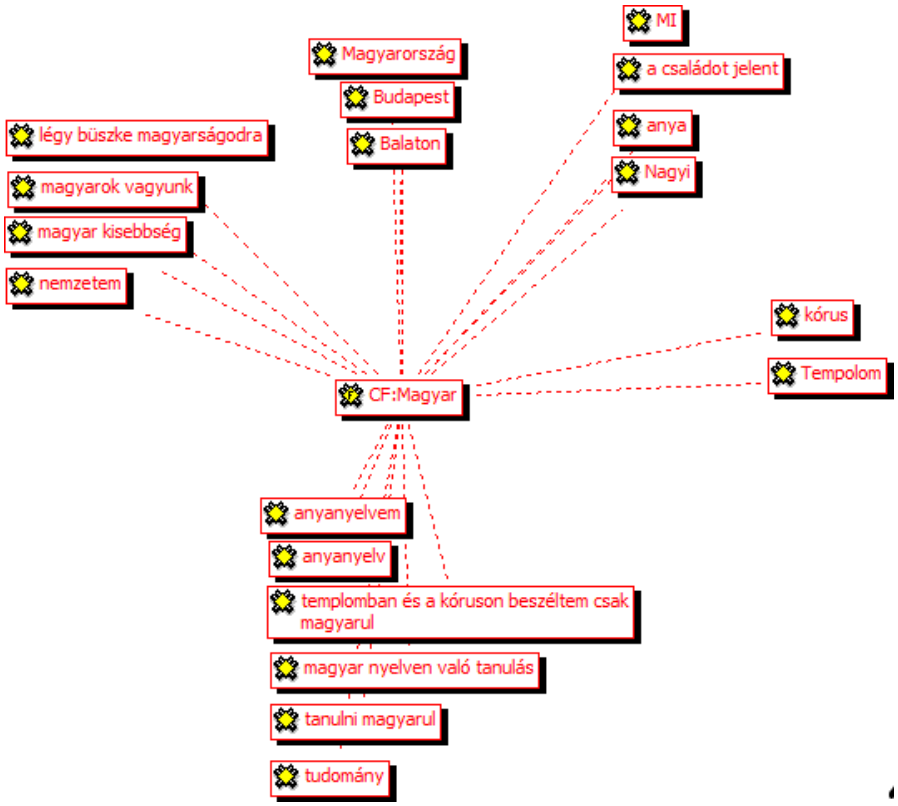

A magyar hívó szóra érkezett válaszokban a nyelvnek, a magyar nyelvnek hangsúlyosabb szerepe van, mint például a nemzettel való azonosságnak. A nyelv kategóriája a szórványra jellemző nyelvi jelenségre is rámutat, miszerint a nyelv az adott egyén számára a nagyszülőt, azt a személyt jelenti, akivel magyarul beszélhet (beszélhetett). De a templom, az iskolán kívüli tevékenység (különösen akkor, ha a személy nem magyar tannyelvű iskolába jár, vagy épp a nyelvkörnyezeti hatás miatt gyakrabban használja a többségi nyelvet) szintén a magyar nyelvhasználat kiterjedtségére utal.

A técsői csoport

A técsői csoportnál 35 kódot különböztettünk meg. Ezek nagy része identitással/önmeghatározással és az egyéni jövőképpel függ össze. A gyakoriságot figyelembe véve a legtöbbször használt kódok között az alábbiakat találjuk: *mitől magyar a magyar*, *továbbtanulás, migráció, állampolgárság, nyelvhasználat, vegyes házasság.* A továbbiakban a témában megjelenő kódok gyakoriságát figyelembe véve elemezzük az identitás, állampolgárság, valamint a jövőkép témaköröket.

Identitás, állampolgárság

A csoportban a magyar nemzethez való tartozást több síkon értelmezik. A 6. ábra ezen síkokat mutatja be. Az interjúk elemzése során előkerül az anyanyelv, a gondolkodás, az érzelmek dimenziója, valamint a nemzeti ünnepek és a cserkészet is, mint a nemzethez való tartozás meghatározó tényezői.

6. ábra
A „Mitől magyar a magyar” kérdésre érkező válaszok a técsői fiatalok körében

A csoportban a magyarságérzetet, a közösséghez való tartozást magyarországi születéshez vagy ide kötődő rokoni szálhoz is kötik a résztvevők. Tehát a születés helyszínével (magyar = magyarországi kötődés), a magyar könyvek olvasásával jelzik, hogy ők különböznek a körülöttük élő többségiektől, valamiben mások, eltérőek. A megkülönböztetésnek jelzés értéke van, hiszen a körülöttük levő környezet, kultúra, nyelv, az valami más, nem magyar.

Az állampolgárság kapcsán vetődik fel ám, szorosan összefügg az identitással, hogy a beszélgetésben résztvevők némelyike úgy véli, hogy a hovatartozáshoz, ahhoz, hogy valaki magyarnak vallja magát, nem kell útlevél, hiszen ez csak egy szimbólum, nem ettől lesz magyar a magyar.

> *„Én úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy az ember magyarnak érezze, magát ahhoz nem kell útlevél.*
>
> Erről mit gondolnak a többiek? Így gondolják-e, vagy nem így??

Egyetértek, én is így gondolom."

Érdekes jelenség, illetve önmeghatározás figyelhető meg az alábbi véleményben is, miszerint ahhoz köti az egyén a magyarságát, hogy Magyarországon született.

„Mivel Magyarországon születtem, magyarnak érzem magam, szintén magyarul beszélek az órákon is mivel magyar iskolában tanulok, én is ukránul beszélek a barátaimmal, de úgy magyar könyveket olvasok és néha magyar zenét hallgatok."

„Hát kezdettől fogva magyarnak érzem magam, mert édesanyám magyarországi és hát édesapám pedig Ukrajnából jött. Hát szóval csak a sógornőimmel beszélek ukránul most, a barátaimmal, szüleimmel magyarul."

„Én születésem óta magyarnak érzem magam, mivel szüleim, nagyszüleim, összes családtagom magyarok, sőt Magyarországon is vannak rokonaink és mindig ahányszor Magyarországon vagyok, még egyszer megbiztosodom abban, hogy én igazi magyar ember vagyok."

A beszélgetésrészlet szintén arra utal, hogy a saját magyarságot az ukránoktól való elkülönítésben tudják definiálni. A két idézet nyelvi megformáltsága és a nagyszülők által „hordozott" és használt magyar nyelv szerepe szintén a szórvány vidékre jellemző. Nyelvészeti szempontból pedig mindenképpen a magyar nyelv használati körének a visszaszorulására utal, arra, hogy a nyelvcsere előrehaladott állapotban van.

„Magyarnak érzem magam, körülöttünk ukránok vannak, büszke vagyok, hogy magyar vagyok."

„Én szeretek magyar könyveket, nekem nagyon sok van, mamám nekem sokat mesél Jézuskáról, Máriáról. Magyar vagyok, mikor megszülettem máris magyar voltam."

„Igazából én magyarnak érzem magam azóta, amióta otthon csak magyarul beszélnek hozzám kicsi koromtól, dédnagymamám és mindenki magyar és mindig csak azt hallom, hogy büszke legyek arra, hogy magyar vagyok."

„Én magyarnak érzem magam, ez az én anyanyelvem, a szüleim is magyarok, magyar iskolában tanultam, egész nap mindenhol ezt a nyelvet használom. Hát attól függetlenül hát az ilyen nemzeti ünnepeken meg minden a magyarságért vagyunk és ezért magyarnak érzem magam."

A magyar nemzethez való tartozásban a cserkészetnek és a kultúrának nagy szerepe van, ami szintén jelzés értékű, hiszen a kultúra és a cserkészmozgalom szerepe a szórvány vidékeken erőteljesebben van jelen. Azokon a helyeken, ahol az anyanyelvű oktatási hálózat hiányos, ott sok esetben a nyelvhasználati lehetőséget ezek a közösségek, illetve különböző magyar programok jelentik.

„Hát szerencsére magyar iskolába járok, ez azért jó, mert anyanyelvemen tanulhatok, akkor szerettem meg, hogy magyar vagyok és akkor értettem, meg

amikor elkezdtem, kezdeményeztem a cserkészcsapatunknak az újbóli indulását."

„A magyarság érzete bennem akkor kezdett erősödni, mikor felléptünk március 15-én, és nagyon sok éven át felléptünk."

Az állampolgárság kapcsán nagyrészt negatív vélemények fogalmazódnak meg a csoportban. Az állampolgár hívószóra a „kettős állampolgár" kifejezést használják a legtöbbször, ám a továbbiakban az állampolgárság körül kialakult helyzet miatt: büntetés, munkahelyelvesztés, nem ajánlják, azt hogy éljenek a lehetőséggel a kárpátaljai magyarok. De mindezek mellett megjelenik a pozitív vetülete is, hiszen könnyebb határátkelés és könnyebb munkavállalást is biztosít az igénylők számára.

„Sokan azért nem is akarták elvállalni a kettős állampolgárságot, mert ugye hallják, hogy milyen hátrányai vannak, hogy a munkahellyel kapcsolatban akkor gondok alakulnak ki és ezért elmarad."

„Állampolgárság, van-e ennek hátránya? Lehet-e?
Ha megvan?
HA MEGVAN.
Ukránok büntetik.
HOGYAN?
Börtönnel. Ez így igaz.
IGAZ?
Ködösít. Ezt mondják, igen.
Megbüntetik az embereket.
Lehet, hogy nem mindenkit kapnak el…"

Jövőkép, munka, migráció

A csoportban az egyéni jövőkép alakulásában jelen vannak a továbbtanulási motivációk, melyek egy része a jobb lehetőség reményében Magyarország, illetve Ukrajna más megyéiben található oktatási intézmények felé irányul. A továbbtanulási szándék mellett a munka is megjelenik, ami hasonló tendenciákat mutat, ám van, aki úgy véli, hogy – mivel több nyelvet ismernek – Kárpátalján is lehet megfelelő munkát találni.

A magyarországi továbbtanulási szándékról így vélekednek a técsői csoport tagjai:

„Hát lehet, hogy jogász és inkább magyarul, Magyarországon szeretnék járni. Akkor inkább ott."

„Hát én akarok mérnöki szakot tanulni, magyarul Magyarországon, de ha nem jutok fel, akkor ukránul fogok tanulni, de akkor is Magyarországon fogok dolgozni."

„Hát, ha én elvégzem az iskolát, akkor Magyarországon jelentkezem a Bánki Donát gépészmérnöki karra."

„Hát Magyarországba tanulni."

Az interjúkban, mindamellett, hogy a jövőbeli továbbtanulás irányát mutatják be, megtalálhatjuk a szórványságot jellemző nyelvhasználati jellegzetességeket, mondatszerkesztéseket is.

A técsői fiatalok körében megfogalmazódott az ukrajnai továbbtanulási szándék is:

> *„Most Ungváron tanulok a történelmi szakon, amit lehet magyarul tanulni, amit lehet meg magyarul. Csak ez a kettő lehet. És hogyha valahová máshová akarsz menni tanulni, akkor neked nincs lehetőséged és választásod se nincsen, ukránul tanulsz."*
>
> *„Történelem vagy fizika és ukránul."*
>
> *„Én ukránul fogok tanulni, meg dolgozni. Van nekem Magyarországba szülő, de én nem gondolom, hogy én oda elmegyek. Itt mindenki, akit én tudok, itt vannak."*
>
> *„Építészmérnök szeretnék lenni, ukránul fogok tanulni."*
>
> *„Ukrajnában fogok tanulni szerintem és valami angollal kapcsolatost, mondjuk tolmács."*

Az ukrajnai továbbtanulási szándék mellett – annak ellenére, hogy Magyarországon él az egyik szülő – a helyben maradás is megfogalmazódik, s ezáltal az ukrán nyelven való tanulás és munkahelyválasztás is megjelenik. Emellett munkavállalás szempontjából Magyarország is vonzó célként tűnik fel:

> *„Jobban annak örülnék, hogy ha Magyarországon dolgozhatnék, de ha nincs más lehetőség, akkor Kárpátalján."*
>
> *„Én magamat nagyon elhelyezném Magyarországra, de ott lennék."*
>
> *„Hát az az igazság, hogy engem inkább a motor/autó/sport érdekel és szerintem Magyarországon ennek megvannak a feltételei ahhoz."*
>
> *„Magyarországon dolgoznák, élnék, szeretnék pihenni, elég olcsó, ha barátaim idejönnek, viszonylag nagyon olcsó a fizetéshez képest. Próbálnék megélni."*
>
> *„Hát nem tudom, én szívesen dolgoznék Magyarországon, ha lenne lehetőség, sok rokonaim vannak meg ismerősök, úgy hogy én mennék."*
>
> *„Hát, ha lenne lehetőség, akkor inkább Magyarországon dolgoznék."*

A magyarországi továbbtanulási szándék mellett megjelenik a kedvezőbb lehetőségek motívuma, illetve találkozunk Ukrajna rossz gazdasági helyzetére való utalásokkal is.

Munkavállalás szempontjából a fiatalok között van olyan is, aki Kárpátalján is el tudja képzelni a jövőjét, de olyan is, akinek elsősorban a megélhetésre kell koncentrálnia, s csak másodlagos számára a továbbtanulás:

> *„Nekem itt Kárpátalján, mert szép és jó munka itt is van."*
>
> *„Lehet, hogy nem megyek továbbtanulni, hanem kilencedik osztály után esti iskolába megyek, aztán pedig dolgozni fogok."*

A belső Ukrajnában való továbbtanulást és munkavállalást a lehetőségek mértékével, a megye gazdasági helyzetével is lehet magyarázni. Ám megjelenik a nyelvi tényező is a csoportban, hisz míg a tömb magyar területeken élők számára a migráció és a továbbtanulás nagyrészt Magyarország felé irányul, addig a técsői csoportban már megjelenik belső Ukrajna, akár Kijev is, mint továbbtanulási lehetőség.

> *„Szerintem én nem térnék ide vissza, hanem Kijevben maradnék, mert ott nagyobbak a lehetőségek."*

A beregszászi csoport

A csoport összetételét tekintve az alábbiakat tartjuk fontosnak megemlíteni: a 10 résztvevő közül egy családos, a többiek egyedülállóak. Három fiatal ukrán–magyar, egy orosz–magyar vegyes házasságban született, a többiek magyar családból származnak. Az adatközlők fele beregszászi székhelyű, magyar tannyelvű főiskolán tanul, egyikük munkaviszonyban áll a főiskolával, további egy fő a beregszászi egészségügyi kolledzset fejezte be nemrég. A csoportrésztvevők közül egy a beregszászi call centerben, egy a kábelgyárban dolgozik. Egy csoportrésztvevő otthoni mezőgazdasági munkákkal, egy másik építkezési munkálatokkal foglalkozik.

A Beregszászban készült fókuszcsoport elemzésekor 75 kódot sikerült beazonosítani, amelyeket hét kódcsalád segítségével foglaltunk össze**.** Ezek alapján a leírást a legtöbb kódot tartalmazó 4 család alapján végezzük, melyek a következők: (1) a magyarság megélése; (2) nyelvtudás; (3) haza és állampolgárság; (4) jövőkép, munka, migráció.

A magyarság megélése

Hogy mitől magyar a magyar a beregszásziak szerint, azt röviden így foglalhatjuk össze: ismeri a nyelvet, a kultúrát, a történelmet, tiszteli a hagyományokat, felvállalja a magyarságát, magyarnak vallja magát, része a magyar közösségnek, magyar pártokra szavaz.[62]

[62] A politikai szempont most először jelenik meg a beszélgetésekben.

A beszélgetés során a beregszászi fiatalokat is megkérdeztük arról, hogy mi jut eszükbe arról a szóról, hogy „magyar”. A kérdés kapcsán kapott válaszokat egyrészt a 7. ábrán foglaltuk össze, másrészt a beszélgetésből származó szövegrészekkel is szeretnénk a fogalomhálót egy kicsit részletesebben kibontani.

Az asszociációs vizsgálat során kapott egyik, a magyarsággal kapcsolatos szó a büszkeség. A fiatalok büszkék arra, hogy magyarok lehetnek, a magyar nyelvtudásban pedig egyértelmű többletet éreznek:

> *„Erre büszke vagyok, hogy magyar vagyok. Én örülök, hogy magyar vagyok, ez szép! Az egyik legszebb! Szóval úgy értem, hogy magyarul megtanulni, az is a legnehezebb dolog a nyelvek között, az egy művészet, erre büszkék lehetünk.”*

7. ábra
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében

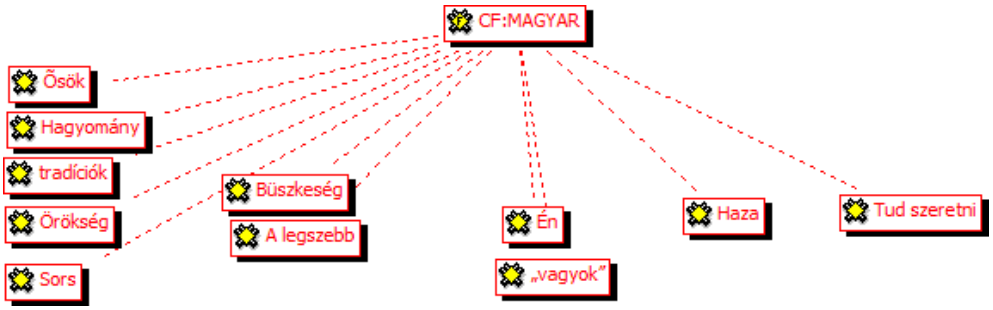

A hálón láthatjuk, hogy viszonylag nagy számban érkeztek olyan asszociációk, amelyek a magyar nép múltjával, kultúrájával, hagyományaival kapcsolatosak. A beregszászi fiatalok magyarságképének ezt a hagyományokhoz, nemzeti ünnepekhez erősen kötődő szegmensét támasztja alá az is, amikor az interjúban arról meséltek, hogy mikor érezték először magyarnak magukat:

> *„Hát, én először a gimiben éreztem … a gimnáziumban ugye ápoltuk a hagyományokat, gyakran voltak ilyen, tehát több előadás volt, mint ahogy október 6-a is és onnan. Onnan kezdődött ez, igen.”*

> *„Nálunk mondjuk ez egy érdekes dolog volt, mert apukám orosz. De valamiért kicsi koromban sem voltam hajlandó oroszul beszélni … valahogy nálunk is mindig ez volt, hogy magyar ünnepeket ünnepeltünk, nemzeti ünnepeken, suliban is általános iskolába jártam, ott minden egyes magyar nemzeti ünnepen felléptünk, énekkar, szerepeltünk, tehát ez így rásegített, hogy kialakuljon az emberben az, hogy kialakuljon, hogy milyen nemzetiségű.”*

Az idézett szövegrészek azt mutatják, hogy a beregszászi fiatalok körében magyar identitást megerősítő funkcióval bírnak a magyar ünnepek méltatására szervezett iskolai rendezvények. Ezáltal a magyar tannyelvű iskola, az ott kialakított és alkalmazott rejtett tanterv a magyarság szempontjából igen fontosnak mutatkozik. Az egyik adatközlő a magyar iskolákban fakultatív tantárgykén oktatott magyar történelem tantárgy meghatározó szerepéről mesélt:

> *„Nekem olyan pillanatom, hogy rádöbbenjek, hogy magyar vagyok, olyan nem volt. Én gyárilag magyar vagyok. Olyan pillanatom volt, amikor büszke lettem arra, hogy magyar vagyok. Amikor középiskolában a magyar nép történetét elkezdtük tanulni és akkor mondtam azt, hogy hú, milyen belevaló kis nemzetünk van! Úgyhogy én magyar vagyok és ennyi!"*

A magyar nyelvű iskolai életút a vegyes házasságból származó fiatalok családból hozott kettős identitástudatát is a magyar oldalra billentheti el:

> *„Hát, nálam az az érdekes helyzet áll fönn, hogy mivel én kétnyelvű családból származom – ruszin és magyar – nálam már kicsi korom óta megvan a magyar identitástudat. Tehát az, hogy én a nagyszüleimmel már ruszinul beszéltem már kicsi korom óta és megvolt a megkülönböztetés, hogy otthon magyarul beszélünk, a nagyszüleimnél pedig ruszinul. És ezért én már kicsi korom óta értettem a különbséget a kettő között és azóta már csak megerősített a magyarságtudatomban, hogy iskolába menet magyar iskolába jártam, magyar főiskolán tanulok stb. stb. kicsi korom óta."*

Beregszászban, a klasszikus magyar tömböt képviselő városban élő fiatalok arról is beszámoltak, hogy számukra teljesen természetes a magyarságuk, ezért úgymond konkrét magyarrá válási élményük nem is nagyon volt.

> *„Hát, tulajdonképpen az én számomra az, rájöjjek, hogy magyar vagyok, vagy tudatosodjon bennem, hogy magyar vagyok, olyan nem volt és hát én teljesen magyar családból származom olyannyira, hogy nekem az édesanyám és az édesapám is magyarok … amikor még egész kicsi voltam, nekem az volt a meglepő, hogy amikor rádöbbentem arra, hogy nem Magyarországon lakok. Mert nekem inkább azt kellett tanulnom, hogy ez nem Magyarország, hanem ez Ukrajna, ahol lakom."*

Az iskolán kívül a beregszászi fiatalok közül többen is említették a cserkészet szerepét identitásuk megerősítésében:

> *„Na, meg persze van egy az emberben egy ilyen érzés a cserkészettel kapcsolatban is, hogy én egész kicsi koromban kezdtem el és tehát, hogy a mai napig is büszkén vagyok cserkész és hát ez az a dolog, amit nagyon szeretek csinálni. Tehát az, hogy az ember egy túra során megáll a Kárpátokban egy hegy tetején és szétnéz, és akkor azt érzi, hogy ez az én földem. Ez egy nagyon jó érzés!"*

> *„Hát, hogy én mikor éreztem magam először magyarnak? Voltak ilyen cserkész dolgaink, beavatás, satöbbi, ez egy nagyon belsőséges dolog. Ott először."*

A beregszászi magyar fiatalok között, hasonlóan az előző csoportokhoz is, megjelenik a magyarokra jellemző küzdőszellem motívuma, alábbi esetben éppen a tanulmányok tekintetében:

> *„Én ukránok közt tanultam, én első évben tanultam csak magyar osztályban, utána az osztályunkat így összekeverték a két másikkal. Ukránokat magyarokhoz, magyarokat ukránokhoz, mondván, hogy tanuljuk jobban az ukrán nyelvet. És ott szembetűntek dolgok, hogy az ukránok hiába anyanyelvükön tanulják a tantárgyat és megtanulhatnák, éppen lustábbak! Nem tanulják meg! Volt úgy, hogy mi sokkal jobb jegyeket kaptunk, mint ők, mert egyszerűen nem volt kedvük megtanulni."*

Nyelvtudás

A beregszászi csoport tagjai között általánosnak mondható az ukrán nyelvtudás alacsony szintje. Még a vegyes házasságból származó adatközlők is kiemelték, hogy mivel az édesapjuk is tudott magyarul, ezért a magyar lett a családi kommunikáció nyelve, az államnyelvet kevésbé sajátították el. Ugyanakkor van a csapatban ukrán szakos hallgató is.

A beregszásziak szerint nagyon fontos az érvényesülés szempontjából megtanulni az államnyelvet, mert a magyar nyelvet, bár Beregszász hivatalaiban joguk lenne használni, a gyakorlatban sem a hivatalokban, sem az orvosnál nem talál pozitív fogadtatásra a magyar szó. A magyarok ukránnyelvtudása pedig nem kielégítő, ezért nem tudják kellőképpen érvényesíteni szándékaikat:

> *„Hivatalosan nem használhatjuk az anyanyelvünket és ez eléggé visszafog. Nem tudjuk magunkat annyira kifejezni ukrán nyelven, meg az ilyen magyar iskolákban nem is mondhatom megfelelőnek az ukránnyelvoktatást."*

> *„Most sok helyen inkább úgy van, hogy már az ukránok lenézik a magyarokat, meg sok helyen, orvosnál vagy valamilyen más ilyen közigazgatási intézményben, amikor bemegy az ember, hogyha már magyarul szólal meg, akkor már lenézik. Akkor már miért magyarul beszél. Holott biztos, hogy az az alkalmazott, akivel szóba áll, az is biztos, hogy tud magyarul, csak egyszerűen nem akar."*

A nyelvtudás alacsony szintjének hátterében, a többi csoporthoz hasonlóan, itt is az iskolai államnyelvtanítás módszertana áll. Aki tud ukránul a csoportban, az sem az iskolában tanulta meg a nyelvet.

> *„(A szüleink idejében) jobban odafigyeltek arra, hogy mondjuk az államnyelvet a fiatalok megtanulják. Tehát akkor az oroszt kellett tudni és akkor mindenki megtanult oroszul. Jelenleg a középiskolában az ukrán nyelv oktatása szerintem szinten aluli. Tehát az, hogy most nyelvtani szabályokat tanítanak a gyerekeknek, attól még nem fog tudni két értelmes mondatot összehozni és ebből kifolyólag nem fog tudni érvényesülni a nyelvtudással."*

> *„És ez már alsó osztályokban is megvan, hogy tényleg azért nem tanul a gyerek, mert amikor magyarul elkezdjük az ABC-t tanulni és vannak a sima, kis egy szótagú három betűs szavak. Mert amikor van az a szó, hogy nap, azt a gyerek megérti, de hogyha le van az ugyanúgy írva ukránul, csak a betűket össze tudja kapcsolni, felolvassa, de nem érti meg, hogy ott mi van. És ezt el is ismerik sokan … de mégis úgy tanítják az ukránt, mintha az lenne az anyanyelve. Elismerik a kisebbségét elméletben. De gyakorlatban meg nem!"*

Egyik adatközlőnk a beregszászi magyar főiskola ukrán szakos pedagógusképzésének[63] hallgatója, aki oktatói szemmel is megpróbálta megítélni a középiskolai államnyelvoktatás helyzetét:

> *„Én ugye ukrán szakos is vagyok, többek között. Voltam gyakorlaton, pedagógiai gyakorlaton és ukránórát is tartottam magyar nyelvű osztályoknak. És a saját bőrömön tapasztaltam azt, hogy úgynevezett dilemmában vagyok, mert anyanyelvi módszerekkel akarják megtanítani a kisebbséget az ottani nyelvre. Tehát olyan szinten tanítják az ukránt, mint egy ukrán anyanyelvűnek. Tehát már ott tartunk, hogy ötödikbe, ötödik osztályban már az idézetet tanulják ukránul. És fel kell tudni rajzolni a sémát, satöbbi, satöbbi."*

> *„Egy ukrán anyanyelvű ötödikes azt tanulja, mint a magyar nyelvű ötödikes ukránul."*

A magyar tömb fiataljainak gyenge államnyelvtudása sokszor ad okot a többség oldaláról fel-fellángoló nacionalizmusra. Ha minden magyar az anyanyelve mellett még az államnyelvet is el tudná sajátítani, az nemcsak személyes érvényesülését, de a közösség békés egymás mellett élését is segítené:

> *„Itt is előjön az, hogy ha az ember tud velük beszélni, tehát ismeri a nyelvet, akkor rögtön még örül is neki, hogy haverkodhat. Mert amúgy ők is szeretik, ők is tolerálják. Mi magyar létünkre tudunk ukránul beszélni."*

A kárpátaljai közegben elsajátított ukrán nyelvtudás azonban néha kevésnek bizonyul az országban beszélt standard, irodalmi ukrán nyelvváltozattal szemben:

> *„Hát, például elmész ezzel a kárpátaljai nyelvvel, olyan ruszinossal keverve, szóval vannak dolgok. Elmentem Kijevbe és bementem egy boltba, és akartam kérni valamit, szóval nem értette, mit akarok. Egyszerűen teljesen más ott, szóval teljesen logikus ez az ukrán nyelv és valaki azt használja és ez a kárpátaljai nyelv ez olyan…"*

[63] Ezt a képzést kifejezetten azzal a céllal indították, hogy a magyar tannyelvű középiskolák sajátosságainak megfelelően képezzenek ukrántanárokat, akik képesek az államnyelvet a jelenlegi módszertantól eltérően, hatékonyan oktatni a magyar gyerekeknek.

Interjúnkban a fiatalok olvasási szokásaira, főleg az olvasás nyelvére is rákérdeztünk. Egyrészt az államnyelvtudás alacsony szintje miatt, a beregszászi fiatalok többnyire magyarul olvasnak, aki tud ukránul, szépirodalmat az is csak magyarul olvas. A csoport nyelvszakos diákja ukránul és németül is rendszeresen szokott olvasni.

A fiatalok a modern kommunikáció eszközeit, mint az internetes közösségi oldalakat, a csevegő programokat magyar nyelven használják, többnyire azért is, mert baráti körük főleg magyarokból áll. Egy adatközlő viccesen így foglalta össze a csoport internet-használati szokásainak nyelvi vetületét:

> *„Még lájkolni is magyarul lájkolok!"*

A beregszászi csoportban az is megfogalmazódott a nyelvhasználat kapcsán, hogy a nyelvhasználók maguk is felelősek abban, ha a nyelv visszaszorul a családi és a magánszférán belüli területekre. Egyik adatközlőnk a tudatos nyelvhasználatra hívta fel a figyelmet:

> *„Fel kell vállalnia, mindenképpen! Hogyha nagyon sok olyan hely van, ahol így bekerül az ember magyarként és háttérbe szorul. Vagy azért, mert szégyelli, vagy fogalmam sincs, de vannak olyanok tényleg, akik hogyha egy másik közösségbe kerülnek, akkor nem használják például a magyar nyelvet, hanem inkább az ukránt részesítik előnyben, holott a magyarral is tudnának érvényesülni."*

Haza és állampolgárság

A beregszászi magyar fiatalok sem különböznek más városokban élő társaiktól az erős lokális identitás kérdésében. A hazai táj, értve alatta Kárpátalját, meghatározó a kárpátaljai magyar identitás szempontjából:

> *„Szép hazánk van, szép értékeink, csodás hegységeink és friss levegő, minden, ami kellhet, az itt megvan! Mert akiket hallok magyarokat, és eljönnek Kárpátaljára, mindenki olyan otthonosan érzi magát, sokkal otthonosabban. Szóval nem tudom, olyan békében. Aki magyarral találkoztam, mindig olyan békében, olyan más itt minden, más a múlt, mások az emberek, mosolyognak, szóval olyan békében, olyan, mintha hazajönne."*

8. ábra

A „haza" hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében

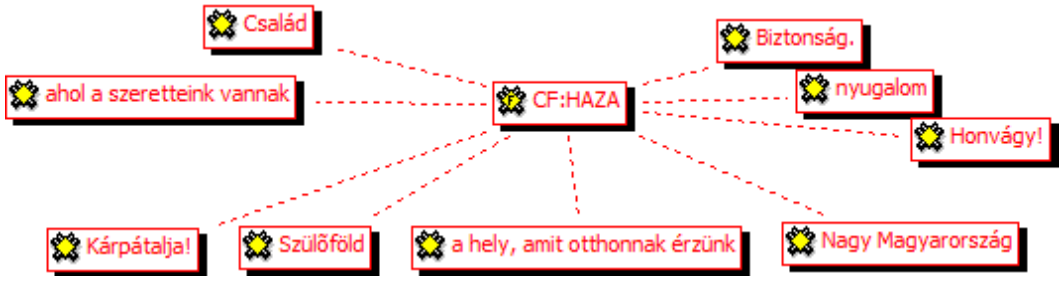

Rápillantva a ”haza” hívó szóra érkező asszociációkra (8. ábra), láthatjuk, hogy a fiatalok számára ez elsősorban érzelmi kérdés. A hazát ugyanúgy képviselheti a család, a szeretteik, az otthonuk, Kárpátalja, de Nagy-Magyarország is. A haza biztonságot, nyugalmat nyújt, és a visszatérés, a honvágy motívuma is megjelenik.

Adatközlőink arról is meséltek, hogy hogyan tudják mindennapjaik során magyarságukat szűken vett hazájukban, Kárpátalján megélni:

> *„Ez még itten Beregszászon nem is annyira rizikós, hogy veszélyes-e magyarnak lenni, vagy hogy felvállalni. Mert itten az ember van és kész! Szóval a többségben van a magyar itt, Beregszászon. Közel van a határ, satöbbi és ez egyfajta olyan turista város is a Beregszász. De ha már megyünk lefelé, úgy Técső irányába, ottan már veszélyesebb. Ottan már hallottam, hogy azért mert magyar volt, ok nélkül megvertek egy srácot.”*

A beregszászi magyar térből kilépve akár intézményi szinten, akár földrajzilag az ukrán állam oldaláról érezhető nacionalista politikával találja magát szemben a magyar fiatal, ami enyhébben jelentkezik a középiskolában, és egyre erősödik a felsőoktatási intézményekben, a munkahelyeken vagy a mindennapok során, ahogy az alábbi négy idézet szemlélteti:

Egy ukrán tannyelvű középiskolai élmény:

> *„Én ugye közöttük tanultam, meg szóval ott többségben voltak az ukránok, de semmi ilyen hátrány nem volt, hogy most magyarok vagyunk. Egyszer-kétszer mondták, hogy magyarok, de ez csak ennyi, hogy »mágyáre« és kész. Nem voltunk annyira, szóval nincsenek olyan horderejű dolgok, nem hallottam, mint például, ahogy a tévébe, amik történtek Szlovákiában, vagy hol, hogy bántalmazások, satöbbi. Ennyire nem durvult el.”*

Egyetemen:

> *„Énnekem van barátom, aki egyetemen tanul Ungváron, az mondta, hogy beültek a párára és a tanár nézte így végig a névsort, és látta és azt mondja: maga milyen nemzetiségű? A neveket látta ugye, hogy nem ukrán neve van, és azt mondja, hogy magyar vagyok. De ugye ukránul beszélt. Azt mondja, maga magyar? Akkor mit keres itt? Mit keres itt, Kárpátalján? Menjen vissza Magyarországra! Tehát hogy ugye egy tanárnak, hogy annyira műveletlen legyen, hogy azt se tudja, hogy Kárpátalján nem csak ukránok élnek meg ma-*

gyarok, hanem románok, lengyelek, meg még voltam olyan faluban a Kárpátokban, hogy németül beszéltek."

Munkahelyen:

„A bátyám dolgozik határőrként, és a román határ ahol van, 45 kilométernyire innen, és a határőrségnek a parancsnoka, hát ő is egy eléggé nacionalista emberke, ő konkrétan azt mondta, hogy Hitlernek annak idején nem a zsidókat, hanem a magyarokat kellett volna kiirtania. És ott, azon a munkahelyen magyarként megmaradni csak úgy lehet, hogy ha az ember tűr és tűr. Másképp nem!"

A kulturális térben:

„Meg nem is főként az, hogy most minket bántanak, hanem például az, hogy nagyon sokszor rongálják meg a vereckei emlékművet, akkor szobrokat, magyar szobrokat (egyetértenek), ugye Petőfit, még nálunk is."

Tény azonban, hogy az ukrán nacionalista hozzáállást nem lehet általánosítani, adatközlőink arról is szóltak, hogy toleránsan, emberségesen élnek együtt ukrán honfitársaikkal, ráadásul mindezt nyelvtudás nélkül.

„Nekünk szokott lenni ilyen baráti találkozások … Felmegyünk a közeli dombunkra és ott van egy ilyen tó, egy ilyen bányató, és ott szoktunk ilyen tábortüzes, éneklős, gitározós, sörözős estéket tartani, ahol, hát először a társaság csak a miénk. … amikor felmegyünk, akkor tudatosulunk azzal, vagy szembesülünk azzal, hogy több méterre tőlünk már vannak ott fiatalok, akik ukránok. És akkor először egy kis félelem van bennünk, hogy mert ők is, talán megiszszák, aztán feljönnek, vagy verekedést kezdeményeznek vagy ilyesmi. Először ez volt a félelmünk, a másik dolog az volt, ami szép volt, miután mi is már ott ültünk néhány órája és hát először csak feljöttek köszönni és aztán hát ittunk egyet, aztán pedig meg feljöttek fáért, nekik nem volt több fájuk, és az volt a következő lépés, hogy együtt gitároztunk meg énekeltünk. Aztán beszélgettünk és ennek a következője meg az volt, hogy mikor az utcán találkozunk, akkor is lekezelünk és a minimális ukrán–magyar tudásunkkal, tehát kettő, meg angolul is, amit tudtunk összehoztunk és úgy beszélgettünk, meg úgy röhögtünk. Aztán még nem tudom. Elég sokan így körbeültünk, és akinek születésnapja volt, hozták a kolbászt, sütöttük ott a tüzünkön, és akkor már egyetlen csoporttá forrottunk. És mikor legközelebb ott voltunk fenn, akkor ők meg jöttek direkt hozzánk."

A beregszászi magyar fiatalok a haza asszociációi között említették Nagy-Magyarországot is, bevonva ezzel az anyaország és többi határon túli régió szerepét is haza fogalmába. Ugyanakkor az interjú során számos esetben jelentkezett negatív attitűd Magyarország felé. A beregszászi fiatalok arról panaszkodtak, hogy a határon túli régiók közül Kárpátalja kevésbé ismert, a magyarországi magyar fiatalok nem ismerik összetartozásuk alapját, a közös történelmi múltat:

> *„Én mostanában többször szoktam menni Magyarországra, de régebben is, amikor még kisebbek voltunk és voltunk táborba, és akkor »honnan jöttél?«. Hát, mondom Beregszászból, Kárpátaljáról. »Az hun van?« Mondom, az Ukrajnában. »És te tudsz magyarul?« Hát, mondom, ukránul meg nem. Tehát, hogy nagyon sok ember Magyarországon azt sem tudja, hogy mi az a Kárpátalja. Azt tudják, hogy Erdély ugye Románia, de mi az, hogy Felvidék, sokan Kárpátalját nem is hallanak."*
>
> *„Már több embertől hallottam azt, hogy Magyarországon őt ukránnak nézik, itt pedig azért diszkriminálják, mert magyar. Tehát sehol sincs gyakorlatilag. Ezt több embertől hallottam. Ez különben egy nagy igazság!"*[64]

Az anyaországi magyarokkal kapcsolatos hasonló tapasztalatok sajnos sok esetben egyfajta negatív „anyaországi magyar"képet alakítanak ki a határon túli magyarok körében:

> *„Tehát még annyit, hogy nagyon fontos az is, hogy a magyar, tehát, hogy az anyaországról milyen kép jön le ide, nekünk. Tehát, hogy nem tudunk büszkék lenni arra, hogy magyarok vagyunk. Az ember, sokan azt gondolják, hogy ha magyar, akkor rögtön arra gondolnak, azokra az emberekre, akik az anyaországban laknak. És én nem akarok olyan lenni!"*

Ez akár az asszimiláció, a nyelvfeladás irányába is elmozdíthatja a fiatalokat:

> *„Meg nem csak az, hogy veszélyes lenne, vagy most az embernek nehezebb a dolga úgy, hogy magyar, minthogyha ukrán lenne. Mondjuk én például Péterfalván tanultam három évig líceumban, és ott az osztálytársaimnak, hát ugye a fiú osztálytársaimnak a java, néhány százaléka úgy volt vele, hogy ki akar magyar lenni? Azt mondja, ki akar magyar lenni, amikor némelyik Magyarországon sok köcsög, táposok. Így mondta mindenki. Tehát olyan fiúk, akik egy szót nem tudnak ukránul, és azt mondták, hogy elmennek tanulni, csak azért, hogy megtanuljanak ukránul és nem kell aztán magyarul beszélni."*

Az állampolgárság témája kettős, földrajzi és érzelmi dimenziót hozott elő a fiatalok asszociációs mintázatában (9. ábra). Egyrészt felmerült Magyarország, a kettős állampolgárság dimenziója és egyúttal a határ, a kisebbségi lét és a lakhely kérdése, azaz az ukrán állampolgárság vetületei. Érzelmi szinten egyszerre asszociáltak a fiatalok a boldogság és a nyugtalanság érzésére.

9. ábra
Az „állampolgárság" hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében

[64] A fiatalok szóhasználata (lásd például az alábbi szövegrészletet) arról tanúskodik, hogy érzelemmel telített kérdésről van szó: *„Meg az a kettősség. Az, hogy itt magyarok vagyunk, mocsok magyarok, Magyarországon meg rohadt ukránok. Hát, ez van, ja!"*

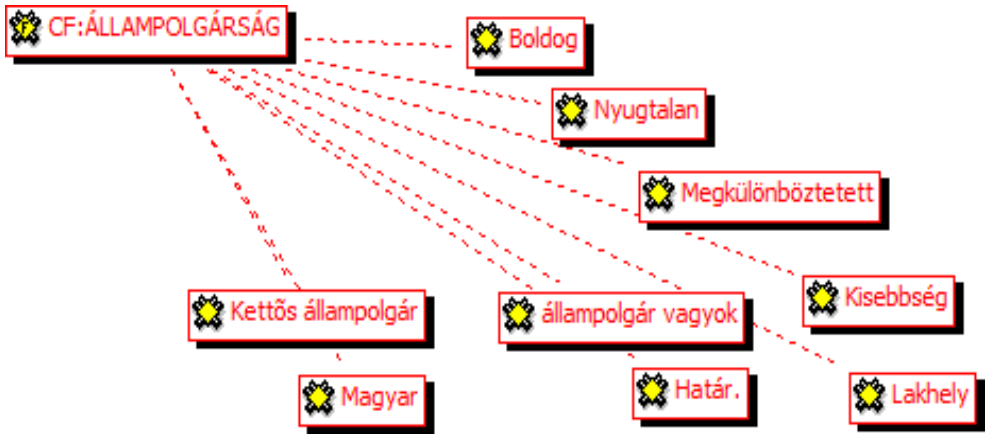

Adatközlőink többsége pozitívan állt hozzá a kettős állampolgárság kérdéséhez, gesztusértékűnek tartják, hogy Magyarország kifejezi ezzel, gondol velük is. Ugyanakkor a magyar állampolgársággal járó gyakorlati haszon dominánsabban jelenik meg a beszélgetésben. Szó volt arról, hogy magyar útlevéllel könnyebben utazhatnak a kárpátaljaiak, a munkavállalást is megkönnyítheti. Azok számára azonban, akik itthon, Kárpátalján képzelik el jövőjüket, nem feltétlenül előnyös:

> *„Munkavállalás szempontjából mindenképpen könnyebb. Fiatalok, hogyha bele mernek menni, nyugodtan, nekik jó. De egy olyan család, akik itt akarnak élni, biztos nem fognak magyar állampolgárságot igényelni, mert fölösleges nekik. Tehát, aki menni akar, annak jó. Aki meg maradni akar, annak meg teljesen mindegy, csak itthon lesz neki nehezebb."*

> *„Akik a helyi magyarság érdekképviseletében dolgoznak, azok nem sietnek annyira a dologgal. Például a vezető politikusok, helyi magyar politikusok azok nem is fogják igényelni, mivel őket akkor kitúrnák a helyi magyar érdekképviseletből."*

Kárpátalja tekintetében számos hátránya is felmerült az ukrán alkotmány által el nem fogadott kettős állampolgárságnak. Adatközlőnk válaszaiból egyfajta megfélemlítettség tükröződik:

> *„Ha itthon elkapják azért, mert neki van egy kettős állampolgársága, ami az Alkotmánnyal ütközik, ugyan nincsen rá szankció, de neki az nem lesz jó!"*

> *„Hogy legyek kettős magyar állampolgár, de titokban. Hogy ne legyen belőle konfliktus meg satöbbi, hogy ne legyen belőle baj, meg ilyenek."*

> *„Sokan ugye féltik a saját megélhetőségüket is. Hogy szívesen felvennék az állampolgárságot, csak félnek."*

> *„Sajnálatos dolognak tartom, hogy akik ezzel kapcsolatban ingatagok voltak, azok teljesen elbizonytalanodtak. Gondolok most az ukrán házi biztonsági szolgálat áskálódásaira. Sokakat ez tart vissza!"*

Adatközlőink abban reménykednek, hogy Ukrajnában európai nyomásra változás várható a kettős állampolgárság kérdésében, és a jövőben több ember élhet majd a lehetőséggel.

Jövőkép, munka, migráció

A beregszászi fiatalok szerint manapság nem könnyű megteremteni a megélhetéshez szükséges körülményeket Kárpátalján:

> *„Várjunk már! Most komolyan mindenki bevállalja azt, hogy nem tudsz sehova lépni, nem mehetsz el egy rekreációra, mert itt Kárpátalján sincs elég mozi. Az, hogy színház havonta egyszer van, az, hogy semmit nem tudsz csinálni, csak húzod az igát hétről hétre, és nem hogy félreraknál, de a napokért küzdesz! Azért, hogy élelemre jusson, meg hogy ki tudd fizetni a villanyszámlát. Ez tarthatatlan!"*

> *„Hát, itt megalázóan alacsonyak a bérek, azt le kell szögezni, de én szeretem a szülőföldemet, és mint már mondták – csatlakozom –, attól nem lesz könnyebb, hogy aki nem bírja, az elvándorol. Tehát sőt, még nehezebb lesz, mert kevesebb embernek kell húzni az igát ilyen értelemben."*

A nehéz gazdasági helyzet a fiatalokat elcsüggeszti. Az alábbi szövegrészlet a munkakeresés, az elhelyezkedés kilátástalanságát tükrözik:

> *„Biztos vagyok benne, hogy nem találok munkát."*

A legtöbb esetben a rossz megélhetés miatt többen kényszerülnek időszakos vagy hosszabb távú, esetleg végleges munkavállalásra külföldön. Természetesen ez nem kizárólag a magyarokat sújtó probléma:

> *„Nekem olyan távlati terveim vannak, hogy időszakosan tehát mennék, aztán meg mondjuk visszajönnék ide. Tehát kicsit úgy berakni, összeszedni magamat és akkor hazajövök, és itthon lenne pénzem miből élni.*
>
> *Hát, ismerek olyan családokat, ahol a gyerek az édesapját csak fényképről ismeri, mert folyamatosan Moszkvában, Csehországban dolgozik, hogy eltartsa a családját. Szerintem ez nem egy jó megoldás akkor."*

A diplomások helyzete sem sokat javul a munkaerőpiacon, a pedagógusképzést folytató kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatás végzősei csak nehézségekkel tudnak állást találni szülőföldjük magyar iskoláiban, hiszen a gazdasági problémák miatt a nyugdíjas korú tanárok sem szívesen hagyják ott munkájukat. Az sem ritka, hogy az estenként felszabaduló pedagógusállásokat csak komoly anyagi befektetéssel lehet „megvásárolni". A friss diplomás munkakeresők számára a Beregszászba települt gyárak, telefonos üzletkötő cégek kínálják az egyedüli perspektívát a szülőföldi boldogulás dimenziójában. Azok, akik szakmájukban szeretnének elhelyezkedni, nagy

eséllyel Magyarország felé indulnak el. Ukránnyelvtudás hiányában Ukrajna távolabbi részei nem jelentenek reális lehetőséget a munkavállalás szempontjából.

> *„Tehát, hogy a szakmánkban munkát jelenleg lehetetlenség találni. Tehát az, hogy befejezték tavaly – időszerű a példa –, tavaly megkapták nyáron a diplomát a főiskola végzősei, negyedikben befejezték és ugyanott dolgoznak a call centerben, ahol én, mert nincsen más hely. Tehát eljönnek a call centerbe dolgozni, mert vagy mehetnek varrodába vagy hasonló ilyen helyre. Ennyi!"*

> *„Most az a divat, hogy legyen egy diplomám, vagy kettő, vagy három, és akkor most gyűjtögetni. Jó, ad egyfajta tudást meg satöbbi, de ebbe elhelyezkedni már sokkal nehezebb. Az már pénz kérdése, ismeretség kérdése, satöbbi, satöbbi, bla-bla-bla. Mert ismerek sok ilyent, aki már nyugdíjba ment és mégis tanul és nem engedik át az idős, vagyis a fiataloknak. És akkor ott tartják, ott tartják és a fiataloknak meg nincs hova menni, de hatalmas főiskola van itt Beregszászban, de sok diák van, aki befejezi évről évre, azt' hova megy? Szóval fennáll a lehetősége, hogy kimennek Magyarba azért, hogy van egy diplomájuk, akkor tanítanak, ők evvel akarnak foglalkozni. Úgyhogy mennek külföldre és akkor továbbfejlesztik magukat, satöbbi. De akik itt maradnak, azoknak nagyon kevés a lehetősége, hogy abban a szakmában taníthat vagy hasonló dolgokat csinálhat. Tehát vagy elmegy gyárba dolgozni, többet tudok."*

> *„A főiskolának van egyfajta hátránya is, mert aki itten kitanul és nincs lehetőség itt, Kárpátalján, hogy tanítson, az kimegy külföldre és kevesebb lesz a magyar."*

> *„Itt is csak a nyelvtudás ugrik be, hogy nem mer beljebb Ukrajnába, mert ott már nincsenek magyar iskolák, ott már nem taníthatna, az ukránt nem bírja olyan szinten, hogy tanítson ukrán nyelven például történelmet."*

Ahogy a fenti idézetek is kifejezik, a nagy magyar tömb, Magyarország munkaerőpiaca perspektívát jelent a beregszászi csoport fiataljai számára:

> *„Ha lenne lehetőségem, hogy menjek, és tényleg valahogy megalapozzam vagy itthon, vagy odaát a jövőmet és esetleg akkor ne csak magamra keressek azért, hogy azt a létminimumot meg tudjam tartani, hanem esetleg a családomat is segíthetem, akkor gondolkodás nélkül mennék! Tehát jelentsen ez napi tizennyolc óra munkát vagy bármennyit, ha lenne rá lehetőség, mennék."*

A munkavállalás mellett a magyarországi továbbtanulás is motiválhatja a fiatalok kiköltözését. Van, aki például hiányszakmát megy tanulni Magyarországra:

> *„Én most ki szeretnék menni tanulni Magyarba az orvos szakmát azért, hogy anyanyelven tanulhassam és gondolom, szerintem jobban el tudom sajátítani, mint ukrán nyelven, mivel az ukrán nyelvet én intenzívebben kilencedik osztály, vagy nem is, tízedik osztályos korom óta tanulom. Szóval nem úgy, hogy tudtam addig ukránul. Szóval addig gimnázium, utána átjöttem ebbe az iskolába, itt is csak az első év volt magyar, a többi mind a három év az ukrán volt. És így nekem van tapasztalatom, hogy milyen anyanyelven tanulni, meg milyen idegen nyelven tanulni."*

A visszatérés motívuma is megjelenik, azonban eléggé bizonytalanul:

> *„Most fejezem be a főiskolát ötödikesként és a jövő évem az úgy fog kinézni, hogy szeptembertől egy évig leszek Pesten. És hogy azután hogy fog alakulni, azt még nem tudom. Szeretnék visszajönni, de hogyha másképp alakulnak a dolgok, és több minden fog odakötni, akkor nem tartom kizártnak, hogy ott maradok."*

Természetesen a kivándorlás nem jellemzi az egész csoportot: volt olyan adatközlő is, aki az itthon maradás mellett tette le voksát. Viszont a jövőre nézve ő sem zárta ki teljesen a Magyarországra költözés gondolatát:

> *„Jelenleg nem gondolkodok ilyenen, hogy elmenjek Magyarországra, de gondolnék is, ha úgy adódna, hogy muszáj lenne, vagy nem lenne itt meg a… nem lenne munkahelyem, vagy nem tudnék érvényesülni és Magyarországon meg lenne rá lehetőségem. Nem csak úgy elmenni, hogy hátha sikerül, hanem hogyha úgy látom, hogy lenne lehetőségem, akkor biztos, hogy én is elmennék. De inkább Magyarország felé, mint befelé, Ukrajna felé. De legelőször mindenképpen itt akarok érvényesülni!"*

A kárpátaljai magyarok migrációja nem új keletű folyamat, hatásai már érezhetőek a település lakosságának összetételében:

> *„Hát, a mi községünk az korábban száz százalékosan kizárólag magyar volt, már most kezd úgymond elukránosodni, mert betelepültek ugye, amikor sokan kivándoroltak a mieink közül, főleg külföldre. És az ő helyükre meg jönnek Ukrajnából betelepülők. Ez már most figyelhető meg."*
>
> *„Felelősnek kéne lenni és most csak gyengülünk, minél többen mennek el."*

A beregszászi magyar fiatalok a kárpátaljai magyarság jövőjét is megpróbálták előrevetíteni. A fiatalok úgy érzik, hogy a magyarok Kárpátalján létszámban kevesen vannak, érdekképviseletük gyenge, még megyei (kárpátaljai) szinten sincs elegendő képviselőjük. Jövőképük pesszimista. Szerintük 50 év múlva már nem lesznek magyarok Kárpátalján, de sok múlhat az állam és a vezetőség gondolkodásmódján, amit a jelenleg tapasztalható hatalomvágy fűtötte politika rossz irányba visz. Gyermekeiket azonban egyértelműen magyarnak nevelnék, s bár nyitottnak mutatkoztak a vegyes házasság intézménye iránt, ilyen esetben is fontosnak tartanák a magyar nyelv és identitás átörökítését a családban.

Összefoglalás

A MOZAIK2011 felmérés keretében Kárpátalja régió négy településén fiatalokkal készült fókuszcsoportos interjúkat elemeztünk. Az interjúk közül kettő szórványtelepülésen (Munkács és Ungvár), kettő pedig a magyar tömb városaiban (Técső és Beregszász) készült.

A csoportbeszélgetések egyenkénti elemzéséből kiderült, hogy a fiatalokban a legtöbb reakciót kiváltó témakörök az alábbiak voltak:

- magyar identitás, magyarság;
- állampolgárság és haza;
- nyelvtudás;
- munka, migráció és jövőkép;

Ezen témaköröket szeretnénk röviden csoportok szerint is összehasonlítani a tanulmány záró részében.

Magyar identitás, magyarság

A tíz évvel ezelőtti, kérdőíves módszerrel végzett MOZAIK2001 kutatás során a kárpátaljai magyar fiatalok körében igen erősnek mutatkozott a lokális identitás. A megkérdezettek 60%-a elsősorban kárpátaljai magyarnak vallotta magát és 10 megkérdezettből valamivel több, mint három mondta azt, hogy ő (egyszerűen és általános értelemben) magyar. Annak idején a nyelvi közösség és a kultúra ismerete jelentette a magyarsághoz tartozás legfőbb jegyeit. Legkevésbé az számított a magyarsághoz tartozás kritériumának, hogy valaki Magyarországon született-e, vagy hogy van-e magyar állampolgársága (Szabó et al 2001. 42–43).

2011-ben a felmérést kvalitatív módszerrel (fókuszcsoportos interjúk segítségével) végeztük, ezért százalékos adatokat nem tudunk kimutatni. Ugyanakkor a kvalitatív adatgyűjtés előnyeinek köszönhetően mélyebben beleláthatunk a fiatalok által kiemelten tárgyalt jelenségek hátterébe. 2011-ben a tíz évvel korábbi eredményekhez hasonlóan a magyarsághoz kapcsolt tulajdonságok között kiemelten (minden csoportban) szerepelt a magyarnyelv-tudás (lásd 2. táblázat). Ehhez kapcsolódóan Técső kivételével mindenhol megjelent a nyelvi alapú megbélyegzés, megkülönböztetés (gúnyos lemagyarozás, *„mágyáre”)* jelensége is, ami a magyar nyelv használata miatt éri az adatközlőket a nyilvános nyelvhasználati színtereken (iskolában, egyetemen, boltban). Az ungvári csoportban ennek hatására egyesek már magyarnyelv-tudásuk eltitkolása mellett döntenek (ld. 5. táblázat!).

5. táblázat
Miből építkezik a magyar identitás? Mitől magyar a magyar?

Szórvány	Ungvár	Munkács

	– **küzdőszellem** – **megbélyegzés: *„mágyáre”*** – **jelölt magyarság** – **magyarnyelv-tudás többlete az ukrán mellett** – **a magyarnyelv-tudás eltitkolása**	– **megkülönböztetés: *„mágyáre”*** – **békés együttélés** – **magyarnyelv-ismeret** – **magyarság a családban, iskolában, templomban** – **ukrán tannyelvű iskola és érvényesülés**
Tömb	Técső	Beregszász
	– **nemzeti ünnepek** – **cserkészet** – **magyarnyelv-tudás** – **Magyarországon születtem**	– **magyarnyelv-tudás többlet, büszkeség** – **kultúra, történelem, hagyományok** – **magyar iskola, magyar ünnepek** – **felvállalja a magyarságát** – **része a magyar közösségnek** – **magyar pártokra szavaz** – **cserkészet** – **küzdőszellem** – **nacionalizmus: *„mágyáre*”, a vereckei emlékmű, Petőfi-szobor** – **békés együttélés**

Munkácson és Beregszászban ezzel szemben arról is kaphattunk információkat, hogy a kisebbség és a többség viszonya nem mindig feszült, a békés egymás mellett élés, a tolerancia ugyanúgy tetten érhető mindennapjaik során, mint a nacionalista megnyilvánulások. Tehát semmiképpen sem lehet általánosítani.

A magyar identitás, az első magyarságélmények szempontjából nagyon fontos szerepe van a magyar vagy a kétnyelvű családoknak, illetve az intézményes szocializáció szintereinek, mint a magyar iskola vagy a magyar főiskola. A nemzeti ünnepek megünneplése kulcsfontosságúnak mutatkozott Beregszász és Técső tekintetében, azaz a magyar tömböt képviselő városokban. A cserkészet szintén ebben a két városban bírt relevanciával a magyarság megerősítésében.

Érdekes módon, a 2001-es felméréstől eltérően, a técsői csoportban hangsúlyosan jelent meg a magyarság megítélésében a Magyarországon születtem szempont, ugyanakkor ezt olyan adatközlők képviselték, akik ugyan ott születtek, de azután Kárpátaljára települtek.

A munkácsi és ungvári csoportban a magyar identitás ugyan erősnek mondható, azonban a magyar oktatási rendszer helyi szintű lefedettsége, a vegyes házasságok

emelkedő száma mellett a fiatalok a magyar nyelvet leginkább a templomban, a családban és (egyelőre még) az iskolában használják. A munkácsi fiatalok már elgondolkodnak az ukrán tannyelvű iskola választásáról saját gyermekük számára, ami sejteti, hogy a nyelvcsere és az asszimiláció felgyorsulóban van a szórvány térségben.

Munka, migráció

A 10 évvel ezelőtti MOZAIK2001 felmérésben az ifjúság legégetőbb, legsúlyosabb problémájaként a munkanélküliség, a kilátástalan jövő és a pénztelenség jelent meg (Szabó et al. 2001. 40). Ez 2011-re sem változott, a gazdasági válság hatására talán még rosszabbodott a helyzet. A fiatalok mind a négy városban szenvednek a gazdasági problémáktól, a kilátástalan, elhúzódó munkakereséstől, illetve a megalázóan alacsony bérektől. Ennek hatására mindegyik beszélgetésben felmerült a migráció lehetősége, ugyanakkor eltérő hangsúllyal és iránnyal (ld. 6. táblázat!).

6. táblázat
Munkaerőpiaci és migrációs tendenciák

Szórvány	Ungvár	Munkács
	– **továbbtanulási célú migráció Magyarország felé** – **alacsony foglalkoztatottság** – **tanári pálya telített** – **elhúzódó munkakeresés, kilátástalanság** – **Budapest közelsége, magyar kapcsolatok** – **visszatérés**	– **az ukrajnai oktatás rossz minősége** – **jobb lehetőségek, szélesebb továbbtanulási kínálat Magyarországon** – **mobilitás, európai dimenzió** – **szakmai indokok** – **többnyelvűség** – **gazdasági válság**
Tömb	Técső	Beregszász
	– **Magyarország és Ukrajna egyaránt** – **több nyelvet ismernek** – **Kárpátalján is lehet megfelelő munkát találni** – **rossz anyagi helyzet, megélhetési nehézségek** – **végleges kitelepülési szándék**	– **Magyarország és Ukrajna egyaránt** – **megalázóan alacsonyak a bérek** – **időszakos migráció** – **telített tanári pálya, nyugdíjasok a munkaerőpiacon** – **korrupció** – **a kárpátaljai magyar nyelvű munkaerőpiac szűkössége** – **nyelvi akadályok Ukrajna felé** – **visszatérés, honvágy**

Érdekes módón a szórvány városok fiataljai inkább tekintenek úgy Magyarországra, mint a migráció kizárólagos célpontjára, míg a tömb városok Ukrajnában maradásukat ugyanúgy el tudják képzelni, mint Magyarországra költözésüket. Bár Beregszász esetében a belső ukrajnai megyék a nyelvi korlátok miatt nem jelentenek perspektívát, ugyanakkor a magyar tömb intézményrendszere egy bizonyos szintig képes a magyarok felszívására.

2001-ben a kárpátaljai magyar fiatalok magyarországi továbbtanulási szándéka a megkérdezettek 45%-át érintette, ami majdnem kétszerese volt a többi régió értékeinek e tekintetben. A 2011-ben megkérdezett fiatalok között is erős a magyarországi továbbtanulási vágy, de semmiképpen sem hangzott el minden második adatközlőtől erre vonatkozó kijelentés. Ez többek között annak is köszönhető, hogy a fiatalok immár nagy számban tanulhatnak a magyar nyelvű beregszászi főiskolán, az ungvári egyetem magyar karán, s csak esetleg hiányszakok (orvos, jogász) tanulása, vagy PhD-képzés folytatása motiválhatja a tanulási célú migrációt.

Ungvár és Beregszász tekintetében megjelenik az elemzett szövegekben a visszatérés szándéka vagy a gyakori hazalátogatás terve, amihez Magyarország városainak relatív közelsége Kárpátaljához kedvez. A técsői csoportban, a belső ukrajnai migráció tekintetében azonban végleges lakhelyváltoztatásról beszélnek a fiatalok.

Nyelvtudás

A nyelvtudás tekintetében a leginkább tárgyalt téma az államnyelv ismerete. Ez kimondottan problémát az ungvári és a beregszászi fiatalok körében jelentett, ami a magyar középiskolákban alkalmazott rossz nyelvoktatási módszerekre vezethető vissza. A munkácsi és técsői adatközlők, az erős nyelvkörnyezeti hatás miatt, jobban beszélik az államnyelvet. Sőt a técsői fiataloknál a nyelvek egymásra hatása következtében a magyar nyelvhasználat már magán hordozza a többségi nyelv hatásának jegyeit (gyengébb magyar szókincs, nem magyar mondatszerkesztési mintázatok). A técsői fiataloknál ezért a magyarság nem elsősorban a nyelvhez kötődik, hanem egy sajátos kulturális identitás jelenik meg, valószínűleg az elmúlt évek magyar iskolanyitási akciójának köszönhetően. Ennek az identitásnak a fenntartásában nagy szerepe van az anyanyelvű oktatásának, a nemzeti ünnepek méltatásának, a cserkészetnek, az egyháznak.

7. táblázat
A kárpátaljai fiatalok nyelvtudása, nyelvhasználati szokásai

Szórvány	Ungvár	Munkács
	– **ukránnyelv-tudás problémája** – **ukrán nyelvű felsőoktatás szerepe a nyelvtanulásban** – **többségi és magyar baráti kör, vegyes internetes nyelvhasználat** – **orosz, magyar szépirodalom** – **oOrosz honlapok**	– **az ukrán nyelv felé pozitív viszonyulás** – **többlet** – **kétnyelvűség**
Tömb	Técső	Beregszász
	– **jó ukránnyelv-tudás** – **nyelvek egymásra hatása, másodnyelvi elemek a magyar nyelvhasználatban** – **inkább kulturális identitás (cserkészet, nemzeti ünnepek)**	– **alacsony ukránnyelv-tudás** – **fontos megtanulni az ukrán nyelvet, érvényesülni még Beregszászban sem lehet anélkül** – **ukránnyelv-tudás kulcs a békés egymás mellett éléshez** – **az ukrán nyelv kárpátaljai nyelvjárása** – **olvasás: szépirodalom csak magyarul, nyelvszakosok ukránul és németül** – **magyar baráti kör, magyar internethasználat** – **a magyar nyelv és identitás átörökítésének szándéka**

Ami a nyelvhasználatot illeti, az ungvári csoport a magyar nyelv mellett ukránul és oroszul is használja az internetes honlapokat és nyomtatott irodalmat is így olvas, míg a beregszásziak inkább csak magyar nyelven teszik mindezt. Ennek hátterében az áll, hogy a tömbben élő fiataloknak nagyrészt magyar barátaik vannak, s interneten is velük tartják a kapcsolatot, míg a szórványban élők baráti társasága nemzetiségileg vegyes.

Állampolgárság

Az állampolgárság témaköre kétirányú gondolatokat ébresztett a fiatalokban: egyrészt velük született ukrán állampolgárságukat említették, melynek integráns része a szülőföld, Kárpátalja dimenziója, azon belül jelenlegi lakhelyük.

8. táblázat
A haza koncepciója és a kettős állampolgárság megítélése

Szórvány	Ungvár	Munkács
	– **haza: lakás, család, Kárpátalja, Magyarország és Ukrajna, Európa** – **státus** – **vízummentesség, utazás** – **ukrán hatóságok hozzáállása** – **kettős mérce: Magyarországon ukrán, Kárpátalján magyar**	– **vízummentesség, szabad munkaerő-áramlás** – **továbbtanulási lehetőségek** – **megélhetési vagy gazdasági vetületek** – **sértődöttség (2004 népszavazás)** – **kivárás, óvatosság** – **az ukrán sajtó és a hatóságok kiélezett viszonyulása**
Tömb	Técső	Beregszász
	- **haza: büszkeség, család, magyar vagyok,** - **büntetés, munkahelyelvesztés** - **utazás, útlevél, könnyebb átjárás a határon** - **szavazati jog**	– **haza: család, otthon, Kárpátalja, Nagy-Magyarország, visszatérés, honvágy** – **sértődöttség (magyarországiak nem ismerik a közös múltat, összetartozásuk alapját vagy Kárpátalját)** – **kettős mérce: Magyarországon ukrán, Kárpátalján magyar** – **gesztusérték** – **magyar útlevél** – **megfélemlítettség** – **magyar állampolgárság, kiköltözés**

Természetesen a kettős állampolgárság kérdése is felmerült. A kettős állampolgárság önmagában megosztotta a fiatalokat: egyrészt pozitívan ítélték meg mind az anyaországhoz való lelki kötődés, mind a gazdasági előnyök (vízummentesség, magyar útlevél) szempontjából az állampolgárság felvételének lehetőségét (ld. 8. táblázat!). Másrészt az ukrán hatóságok részéről tanúsított hozzáállás vissza is riasztotta a közösség egy részét a magyar állampolgárság felvételével járó kockázatok vállalásától. Az interjúkból úgy tűnik, ma csak annak éri meg magyar állampolgárságot igényelni, aki egyúttal kiköltözését is tervezi.

Irodalom

Bárdi, Nándor – Fedinec, Csilla – Szarka, László (eds. 2011): *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century.* Columbia University Press, New York.

Beregszászi Anikó (1998): „Megfélemlített anyanyelvhasználat.” In: *Pánsíp,* 1998/2. 28–31.

Botlik József – Dupka György (1991): *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Budapest – Szeged, Mandátum – Universum.

Csete Örs (2006) *Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására.* Letöltve: http://www.magyariskola.hu/letoltes/Magyariskola_Program_2006.pdf; letöltés napja: 2011.01.25.Csete Örs – Papp Z. Attila – Seténvi János (2010): „Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón.” In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 126–165.

Csernicskó István (2003) (szerk.): *A mi szavunk járása – Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* PoliPrint, Ungvár.

Csernicskó István (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek a mai Kárpátalja területén. (1867-2010*). Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Csernicskó István – Ferenc Viktória (2011): *Six lessons from history: regional, minority and language policy in Transcarpathia/Subcarpathia between 1900 and 2010.* ECPR General Conference, Reykjavik, Iceland, Panel ID 313: Minority Politics within the Europe of Region, conference paper.

Darcsi Karolina (2012): „A kettős állampolgárság kérdése az ukrán sajtóban.” In*:* Bocskor Andrea – Dobos Sándor (szerk.): *A Lehoczky Tivadar Intézet tanulmánygyűjteménye*. PoliPrint, Ungvár. 97–123.

Gereben Ferenc (2009): *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében.* Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó.

Híres-László Kornélia (2010): *„Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni.” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben.* PoliPrint, Ungvár.

Karmacsi Zoltán (2009): „Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében.” In: Borbély Anna – Vancóné-Kremmer Ildikó (szerk.): *Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Tinta Könyvkiadó, 415–423.

Márku Anita (2009): „A kódváltáshoz kapcsolódó nyelvi attitűdök és nyelvi mítoszok a kárpátaljai magyarság körében.” In: Borbély Anna – Vancóné-Kremmer Ildikó (szerk.): *Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Tinta Könyvkiadó, 375–381.

Molnár D. István – Molnár József 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.

Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó (2007): „Kárpátalja.” In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. Magyarok a Kárpát-medencében. Gyorsjelentés.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 185–243.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2001): „MOZAIK2001 gyorsjelentés. Összegzés.” In: *MOZAIK2001 gyorsjelentés*, 9–44.

Vehes, Mikola – Fedinec, Csilla (2010 eds.): *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*, 648–660. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”.

Vehes, Mikola – Molnár D., István – Molnár, József – Ostapets, Yurii – Ofitsinskyi, Roman – Tokar, Marian – Fedinec, Csilla – Csernicskó, István (2011): *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* Uzhgorod: Hoverla.